

dnk DE NIEUWE KRONIEK

veertiende jaargang, nummer 3, december 2023

Uitgave van Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken

4

GELUKKIG NIEUWJAAR

Het spannende moment van het aftellen op 31 december naar de klok van twaalf nadert weer. Een magisch ogenblik. Dat vonden ook de oude natuurvolken, zoals de Germanen.

GESCHIEDENIS VAN DE TIELSE STRAATNAMEN ONLINE

In november 2021 werd de website stratenintiel.nl gepresenteerd. U heeft misschien al eens een kijkje genomen. Het begon allemaal met een simpel idee: Peter Schipper kreeg meer dan eens een vraag als "Wat betekent deze straatnaam?" Dat vonden wij ook een intrigerende vraag.

HET 'BET CHAIM' AAN DE AALSDIJK IN BUREN

Wandelaars die vanuit Buren de Korne volgend naar het noorden lopen komen uit bij de Mauriksche Wetering. Enkele tientallen meters na de laatste bebouwing treffen zij daar al sinds decennia bordjes aan met de tekst "Joods(ch)e begraafplaats".

TIELSE WAPENFEITEN DOOR FREDERIK HENDRIK VAN VOORST

In Nijmegen woonde in het begin van de achttiende eeuw een jonker Frederik Hendrik van Voorst (FH), lid van een laag-adellijke familie (1663-1737). Hij was vaandrig en hield zich bezig met het snijden uit papier of perkament van religieuze en heraldische voorstellingen voor stadsbesturen en echtparen.

Voorwoord	3
Gelukkig Nieuwjaar	4
Geschiedenis van de Tielse straatnamen online	10
Het 'Bet Chaim' aan de Aalsdijk in Buren	15
Tienmaal de Zandwijkse Poort	22
Een kunstbank, struikelkunst en KunstKop	28
Een Zoutkeetstraat zonder zoutkeet	33
Tielse Wapenfeiten door Frederik Hendrik van Voorst	36
Van bramenparadijs tot historische begraafplaats	42
Nieuws Regionaal Archief Rivierenland	43
Boekbesprekingen	44
Twee redactieleden vertrekken!	46
Verenigingsinformatie	47

Omslagfoto:
Romantisch winters kijkje in de Kloosterpoort, richting Sint Agnietenstraat. Aquarel vervaardigd door de kunstenares Lies Veenhoven in 1952. De rechtse gebouwen zijn later gedeeltelijk door de nieuwbouw van de toenmalige bibliotheek vervangen. (Prentencollectie RAR. Inv.nr 650-1459)

De redactie van de Nieuwe Kroniek is op zoek naar nieuwe artikelen van historische onderzoekers (beroeps- of hobbymatig) over Betuwse gebeurtenissen, personen of plekken. Artikelen worden beoordeeld en van advies voorzien door de redactie. De redactie kan helpen bij het beter leesbaar maken en de afbeeldingskeuze.

Voorstellen voor artikelen met korte omschrijving zijn welkom op: nieuwekroniek@oudheidkamer-tiel.nl

VOORWOORD

In het voorwoord van de laatste De Nieuwe Kroniek (2023-2) schreef ik dat aan de veertiende jaargang van ons mooie tijdschrift nog steeds redactieleden werken die bijna vanaf de eerste jaren lid van de redactie waren.

Twee van hen, Peter Schipper en Pierre van der Schaaf, verlaten aan het eind van het jaar de redactie van De Nieuwe Kroniek. Bijzonder jammer voor de redactie want Peter en Pierre hebben vanaf hun aantreden niet alleen een belangrijke rol gespeeld bij de inhoud van het blad maar ook bij de vormgeving van het tijdschrift.

Vanaf deze plaats wil ik beiden van harte bedanken voor al het werk, voor hun creativiteit en voor hun enthousiasme bij het samenstellen van De Nieuwe Kroniek. (zie ook blz. 46)

Mijn recente oproep voor nieuwe redactieleden heeft gelukkig gehoor gevonden: onlangs versterkte Beatrijs van Dijk de redactie en - mogelijk - volgt later nog een nieuw redactielid.

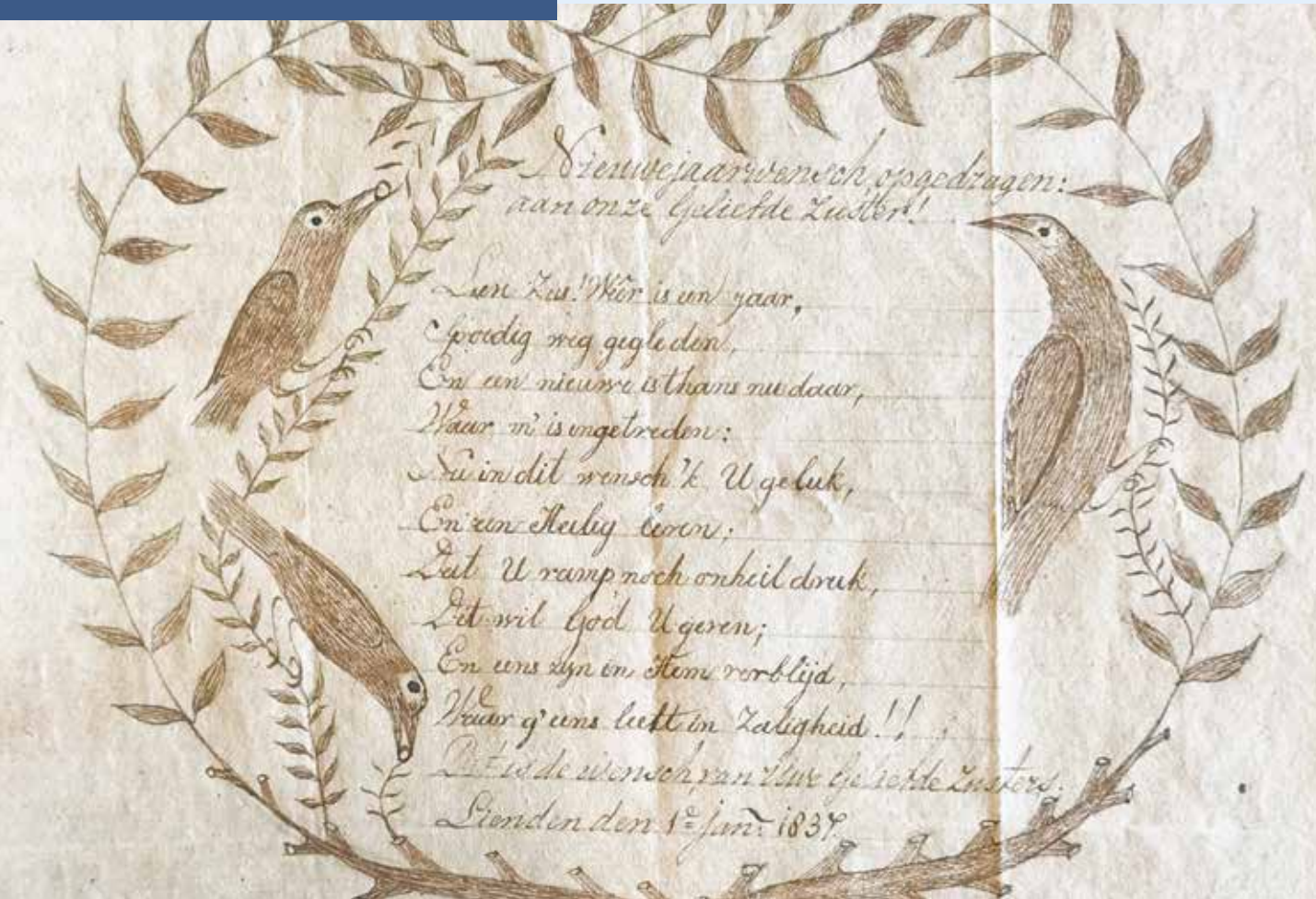
Dat brengt mij op een andere start die ook deze maand is gemaakt.

In 2019 organiseerde de Erfgoedcommissie van de Vereniging een succesvol Erfgoed-symposium. Helaas was dat symposium de laatste actie van deze erfgoedcommissie. De leden stopten om diverse, honorabele redenen met hun werk voor de commissie. Opvolgers voor deze werkgroep stonden helaas niet gereed.

Dankzij leden van Waardevol Tiel kon het tweede Erfgoedsymposium in 2020 worden georganiseerd.

Op 1 november a.s. start een nieuwe Erfgoedcommissie binnen onze Verenging. De taak van de commissie zal zijn het bestuur gevraagd en ongevraagd adviseren over ontwikkelingen binnen onze gemeente op het gebied van erfgoed en de zorg voor monumenten. Voorts is de nieuwe commissie gevraagd in het voorjaar van 2024 een symposium te organiseren dat in het teken staat van het religieuze erfgoed in Tiel en directe omgeving en duurzaamheid. Tenslotte is aan de nieuwe commissie gevraagd het bestuur te adviseren wie/wat in aanmerking komt voor de Erfgoedprijs van de Vereniging. Het doel van deze prijs is mensen/instellingen/bedrijven die zich op bijzondere wijze hebben ingezet voor het behoud of herstel van historisch erfgoed in Tiel te eren. De laatste maal dat deze prijs werd toegekend was aan de Stichting Ter Navolging in 2018.

Martin J. van der Mark,
Voorzitter

📌 Nieuwjaarswens van Anna Catharina van Herwaarde en C.P. van Herwaarde aan hun geliefde zuster. Lienden 1 januari 1837 (Collectie RAR)

GELUKKIG NIEUWJAAR

Het spannende moment van het aftellen op 31 december naar de klok van twaalf nadert weer. Een magisch ogenblik. Dat vonden ook de oude natuurliefhebbers, zoals de Germanen. De winter is begonnen, maar de zon keert terug.

De dagen gaan weer lengen en dat vierde men met het Feest van de Twaalf Nachten, ruwweg tussen 25 december en 6 januari. De christenen hebben die oude feestperiode gekerstend. Aan het begin kwam het feest van de geboorte van Christus, aan het eind dat van Drie Koningen. Het duurde wat langer voordat men in het midden Nieuwjaar vierde. Dat laatste gaat gepaard met vuurwerk, oliebollen en nieuwjaarskaarten. We werpen een korte blik in de geschiedenis.

VUURWERK

Het afsteken van vuurwerk gebeurde doorgaans bij verjaardagen en jubilea van vorstelijke personen. Zoals in 1896, toen er ter ere van de verjaardag van de koningin vuurwerk buiten de Waterpoort werd afgestoken. Op het eind van deze show verscheen er een portret van hare majesteit 'omvat door mozaïekvuur en keezonnen'. Maar ook bij andere gelegenheden gebeurde dit wel. In juni 1853 hield de Geldersche Maatschappij van Landbouw in Tiel een algemene vergadering. Op het programma stond een veekeuring, maar eveneens een bal in Bellevue met om 12 uur 's nachts vuurwerk op de Waal. Inwoners van Tiel en omgeving uitten hun vreugde over het nieuwe jaar door schoten met geweren te lossen, een traditie die de Culemborgsche Courant in 1871 uit de mode noemde. Het afsteken van vuurwerk kwam daar langzamerhand voor in de plaats. Niet tot ieders genoegen. De Tielsche Courant schreef in 1903: "Zoals altijd op Oudjaar werd op Woensdagavond door velen, zowel jong als oud, de onzinnige gewoonte gevolgd veel geld uit te geven aan vuurwerk en dit op straat te ontsteken tot schrik van de voorbijgangers". Ongeukken konden niet uitblijven. Een zestienjarige kreeg brandwonden, toen er op de Groenmarkt een 'poffer' tegen zijn hand ontplofte. In 1911 constateerde de verslaggever van de krant dan ook tevreden dat "het afsteken van vuurwerk en het lossen van vreugdeschoten ieder jaar minder wordt en ditmaal van geen betekenis meer was".

Dat was in Buren die zelfde tijd wel anders! Voetzoekers suisden door de lucht en onder de jeugd maakte een nieuwe traditie opgang: het schieten met carbid. Het was onrustig en de toegesnelde politieagenten werden uitgejouwd, waarop de burgemeester de verkoop en het afsteken van vuurwerk moest verbieden.

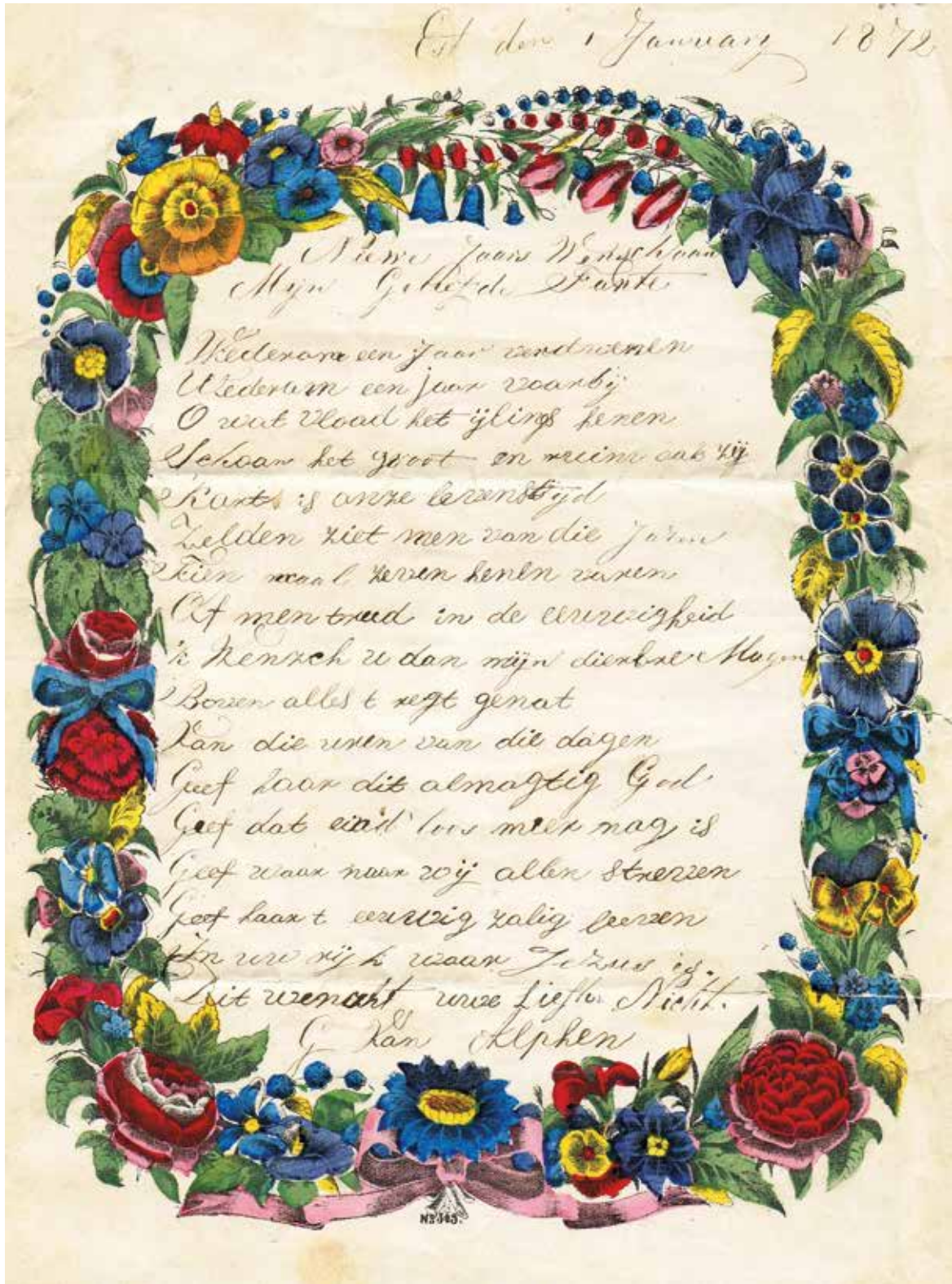
In het interbellum (de jaren twintig en dertig) kwam de gewoonte om zelf vuurwerk af te steken weer terug. Een anonieme Tielenaar beschrijft de sfeer in het centrum van de stad: "De meer eenvoudige inwoners plachten op Oudejaarsavond in de Water- en Weerstraat een gedeelte van de avond door te brengen, waar het dan erg druk was en waar het mannelijk gedeelte der jeugd het vrouwelijk gedeelte doorlopend tot schrikken bracht door het afsteken van voetzoekers, het geluid daarvan niet van de lucht was, terwijl elke ontploffing gevolgd werd door een hevig gegil en gelach van de Tielse schonen".

Na de Tweede Wereldoorlog kwam het afsteken van vuurwerk langzaam weer op gang. De verkopers hadden 'voetzoekers', 'gillende keukenmeiden' en vuurpijlen in de aanbieding. Jaarlijks verknamen we met z'n allen voor tientallen miljoenen. Echter, er komen tegenbewegingen op gang die ijveren voor vuurwerkvrije zones en zelfs streven naar een algeheel verbod.

(BIJNA) VERDWENEN TRADITIES

In 1898 constateerde een correspondent van de Tielsche Courant dat er in de Neder-Betuwe enkele nieuwjaarstradities zijn verdwenen. Genoemd wordt het nieuwjaar wensen door jonge mannen, die onder het lossen van pistoolschoten en het afsteken van voetzoekers langs de huizen trokken en drank eisten. Een en ander ging vaak gepaard met vechtpartijen. Verdwenen was eveneens de gewoonte om van deur tot deur te gaan en een oudejaarsavondlied te zingen voor enkele centen, die dan in drank werden omgezet. Beide tradities boden armen een gelegenheid een extraatje in de wacht te slepen. Rond het midden van de negentiende eeuw gingen gemeentebesturen dat bedelen langs de huizen verbieden. Ze stelden er iets anders voor in de plaats: een uitdeling in natura vanaf het gemeentehuis op Oudjaar of Nieuwjaarsdag.

📄 Nieuwjaarswens van Grietje van Alphen aan haar geliefde tante. Est 1 januari 1872 (Particuliere collectie)

Collecten moesten de kosten dekken. Zo brachten rijkere inwoners van Varik in 1847 bijna 250 gulden bijeen om op Oudjaarsdag levensbehoeften aan de armen uit te reiken. Daar liggen de wortels van de kerstpakketten die hedendaagse directies van bedrijven en gemeentes aan hun personeel uitreiken. Wel bleven allerlei functionarissen, zoals de karreman, de lantaarnopsteker en de nachtwaker tot begin twintigste eeuw hun gedrukte wensen langs de huizen aanbieden. Een echo vinden we terug in het kaartje dat uw krantenbezorger u aan het eind van het jaar overhandigt, met de verwachting dat u de portemonnee trekt. Ook bleven jeugdigen in de Neder-Betuwe en Alblasserwaard tot aan de Tweede Wereldoorlog met de rommelpot lopen. Onder het brommende, sonore geluid van zo'n rommelpot werden dan versjes opgezegd. In Buren en Wadenoijen klonk het dan:

▲ Nieuwjaars Heil- en Zegenwensch van de Culemborgse karreman, 1899 (Collectie Elisabeth Weeshuis Museum)

Nieuwjaartje staat daar buiten.
Ik heb een koffertje, kan ik niet sluiten.
Ik heb een touwtje, kan ik niet knopen.
Geef me een centje, dan ga ik gauw lopen.

En in Wadenoijen en Enspijk:

Gelukkig Nieuwjaar
Vat de kat bij het haar
Vat de hond bij de start
Dan krijg je ieder jaar wat.

ONGEREGELDHEDEN

Na iedere nieuwjaarsviering staan de media weer bol van de voorgevallen ongeregelheden, branden en vernielingen. Denk nu niet dat dit nu eenmaal tot onze tijd behoort. Al in 1804 stelde J.D. van den Steen, ambtman van Zaltbommel, Tiel- en Bommelerwaarden, straffen in het vooruitzicht aan hen die met Oud en Nieuw 'dartelheden' begingen, zoals lawaai maken, schieten, zingen, geld en drank afpersen, plegen van ongeregelheden en het aanrichten van drankgelagen. Wat oudere Tielenaars herinneren zich nog wel het verbranden van kerstbomen in een geweldig vuur op het plein voor de kruidenierswinkel van Peter van Beem, hoek Bevrijdingslaan en Hogestraat.

▲ Kerstboomverbranding tijdens Oud en Nieuw op het pleintje bij kruidenier Peter van Beem, hoek Hogestraat en Bevrijdingslaan in Tiel, 1987 (Collectie RAR)

Een andere gewoonte die nu vrijwel geheel verdwenen is, was het slèpen: het bij iemand iets wegnemen, bijvoorbeeld een stuk gereedschap, en het dan op de hof brengen bij een ander. Soms kwamen er ruzies van.

GEBLEVEN TRADITIES

Een traditie die wel is blijven bestaan is het bakken en eten van oliebolletjes en appelflap-pen. Op zeventiende-eeuwse schilderijen komen we al oliebolletjes tegen. Maar er was vroeger meer om te smullen. Per advertentie bood B.J. van Wely, 'confiseur' in de Voorstad in Tiel, in 1900 allerlei lekkernijen voor Oud en Nieuw aan: appelbolletjes, appelbeignets, sneeuwbolletjes, saucijzenbroodjes, abrikozenbeignets, Berlinerbolletjes, spritsen en tulbanden.

In de noordelijkere provincies van Nederland, maar tegenwoordig overal verkrijgbaar, at men kniepertjes, een platte, ronde wafel. In deze lekkernij ligt een symboliek verborgen. Met Oudjaar was het kniepertje plat, ontrold, net zoals het afgelopen jaar

alles al had geopenbaard; met Nieuwjaar opgerold, want je wist dan nog niet wat het komende jaar voor je in petto had.

Op Nieuwjaar moet natuurlijk gedronken worden. Tegenwoordig zetten we de glazen met champagne klaar, vroeger dronk men punch. Het woord punch is een verbastering van panch uit het Hindi, een taal uit India, dat vijf betekent. Er gaan namelijk vijf ingrediënten in een punch: water, alcohol, sap van een citrusvrucht, kruiden en suiker.

SIERLIJKE LIJNEN

Voordat de gedrukte nieuwjaarskaarten omstreeks 1900 in de mode kwamen, maakte men zelf de gelukwensen. Ze zijn prachtig gekalligrafeerd met sierlijke letters, vogels en takken met bladeren. Was je zelf minder creatief, dan kocht je voorge-drukte vellen, bijvoorbeeld versierd met een fraaie bloemenrand. Je kon ze zelf inkleuren en in het middenveld een wens schrijven. Ja, en die wensen waren vroeger niet veel anders dan tegenwoordig: veel

📍 Aelbert Cuyp, Vrouw met kom oliebolletjes, olieverf op paneel, circa 1652; oudste schilderij met oliebolletjes (Collectie Dordrechts Museum)

📍 Nieuwjaarswens van Johan Ponsioen, hout- of lino-sneede, 1933 (Collectie RAR)

heil, geluk en een lang leven. Wel verschillend zijn de aanhef en de ondertekening, zoals met: 'Uw gehoorzame kleindochter'. Uit de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw herinner ik mij dat je uit de gedrukte wens op een nieuwjaarskaart kon aflezen of iemand gelovig was en zo ja of degene protestant of katholiek was. Je las dan 'gelukkig', 'gezegend' of 'zalig'. De verzuijing, zo kenmerkend voor die periode, reikte zelfs tot de nieuwjaarskaart! De voorstellingen op de oude gedrukte nieuwjaarswensen zijn heel divers: winterlandschappen met kinderen en rendieren, kerstmannen, kaarsen, het verhangen van de cijfers 31 en 1, klokken, kabouters enzovoort. Een aparte categorie vormen de wensen vormgegeven door kunstenaars. Uit Tiel zijn er ontwerpen van Johan Doeleman, Johan Ponsioen en Lies Veenhoven.

OLIJKE VARKENS

Omstreeks 1900 en kort erna waren nieuwjaarskaarten met afbeeldingen van

varkens populair. De gedachte was dat een varken geluk zou brengen. Zelfs in een arbeiderswijk als Tiel-Oost had menigeen achterin de tuin een 'keujeshok', waarin een jonge big werd opgefokt tot een vet varken. Het vlees van het in november geslachte varken moest de eigenaar de winter door helpen. Dat element van geluk kennen wij nog in de uitdrukking: Nou, jij hebt ook enorm gezwind! En hoe vreugdevol is het niet om een stukje van het marsepeinen varken te kopen dat uitnodigend ligt in de etalage van de ambachtelijke bakker? Kinderen hopen in de huiselijke kring met nieuwjaar op een centje voor hun spaarvarken. Ik zelf moest dan eerst een versje opzeggen. Dat ging als volgt:

Gelukkig nieuwjaar
Mijn handje staat klaar
Mijn portemonneetje staat open
Als u er wat in doet, kan ik er iets moois voor kopen!

Daarna kreeg je wat kwartjes en als je geluk had een gulden.

Ik wens u een gelukkig, gezegend, zalig en creatief 2024

Bronnen

- P. Schipper, Een aangename feestdag in de winter is eenen schoonen zomersche dag gelijk. In: Jaarboek Stichting Tabula Batavorum, nr. 11 (2010), p. 1 – 20. Tielsche Courant.

▲ Nieuwjaarskaart met varkens, circa 1910 (Particulier bezit)

GESCHIEDENIS VAN DE TIELSE STRAATNAMEN ONLINE

WEBSITE

In november 2021 werd de website stratenintiel.nl gepresenteerd. U heeft misschien al eens een kijkje genomen. Het begon allemaal met een simpel idee: Peter Schipper kreeg meer dan eens een vraag als “Wat betekent deze straatnaam?” Dat vonden wij ook een intrigerende vraag. Bij de historische werkgroep Tiel is het project voorbereid. Er is gedacht over een boekje, maar het werd een website. Straatnaamgeving staat niet stil, er komen namen bij en een enkele keer verdwijnt er een straat bij een herinrichting. De site gaat over de hele gemeente Tiel. Alle straten in Wadenoijen, Zennewijnen, Kapel-Avezaath en Kerk-Avezaath die behoren tot de gemeente Tiel, staan dus ook op de site.

VERDELING IN WIJKEN EN BUURTEN

Straten staan niet op zichzelf, ze vormen een verbinding met andere straten, zijn onderdeel van een buurtje of wijkje. Dat is op de website terug te vinden. Aan het begin van het project is een indeling in wijken en wijkjes gemaakt aan de hand van de stadsplattegrond. Er zijn in het verleden door bijvoorbeeld de gemeente Tiel en door het CBS verschillende indelingen gemaakt. Wij hebben gekozen voor een wijkindeling op basis van de plattegrond van Tiel. We zijn uitgegaan van de huidige geldende straatnamen, die zijn te vinden op de website BAG viewer (Basisregistratie Adressen en Gebouwen). Het zijn er nu 668. We hebben opgezocht wanneer ze vastgesteld zijn en waarom de gemeente voor die naam heeft gekozen. Als dat een straatnaamwijziging betrof, hebben we ook de informatie van die vroegere straatnaam opgenomen op de site. Dat waren vaak leuke onderzoeken.

DE DOCUMENTATIE VAN CAMBIER

Er staan zowel bestaande, als verdwenen straatnamen op de site. Daarnaast zijn er beschrijvingen van straten die nu zijn verdwenen. De vroegere burgemeester Cambier van Nooten heeft veel historisch onderzoek gedaan en een straatnaamdocumentatie nagelaten. Deze documentatie was een belangrijke bron. Met de informatie uit raadsbesluiten, BAG viewer en de documentatie, aangevuld met adresboekjes, kaarten en literatuur, kon de site worden gevuld.

▲ Presentatie van de website in november 2021. Van links naar rechts: Dick Bujs, Beatrijs van Dijk, Peter Schipper (Foto Jan Bouwhuis)

The screenshot shows the website 'Straten in de gemeente Tiel'. At the top is a banner image of a town square with the title 'Straten in de gemeente Tiel'. Below the banner is a search bar with the text '- (deel van) straatnaam of zoekterm -' and a 'zoek' button. To the right of the search bar is a logo for 'Historische HWV Werkgroep Tiel'. On the left side, there is a sidebar with the title 'De straten in de gemeente Tiel' and a list of neighborhoods: 'Tiel (stad)', 'Kapel-Avezaath', 'Kerk-Avezaath', 'Wadenhoijen', and 'Zennewijnen'. Below the list is a search box labeled 'Stad Tiel - kies wijk'. The main content area features a large map of Tiel with various streets and landmarks labeled, including 'Waal', 'A15', and 'Wamel'. A legend for 'Soorten of Ploegen' is visible in the bottom right corner of the map area.

De website stratenintiel.nl

Belangrijke bronnen voor straatnaamonderzoek zijn de raadsbesluiten van de gemeente. Straatnamen werden sinds 1884 formeel door de gemeente vastgesteld. In die besluiten vind je de overweging waarom de gemeente voor die naam heeft gekozen. Er werd nogal eens gecorrespondeerd met deskundigen. Vooral burgemeester Cambier van Nooten stelde groot belang in de juiste straatnaam op de juiste plaats. Zo correspondeerde hij met diverse instanties over de naam De Lok. Cambier kreeg uiteindelijk het antwoord van P.J. Meertens, de naamgever van het Naamkundig instituut. Lok houdt verband met luiken/beloken, een stuk afgesloten, omheind land.

Burgemeester Cambier van Nooten had veel met straatnamen. Bij zijn afscheid in 1957 kreeg hij zijn straatnaambord aangeboden (RAR 1563/ 27622. Foto Gerrit Bouwhuis)

Een raadsbesluit kan invloed hebben op veel straatnamen. In het eerste straatnaamgevingsbesluit voor Passewaaij, werd gekozen voor groen en natuur als leidend thema. Zo kent Passewaaij een buurt met namen van fruitrassen, heesters en struiken, vlinders, vissen, bloemen.

GESCHIEDENIS EN KARAKTER VAN EEN STRAAT

Naast de feiten over de straatnaam, wilden we ook iets vertellen over het vroegere en huidige karakter van de straat. Bedrijven en instellingen zijn zoveel mogelijk in de beschrijving opgenomen. Belangrijke wijzigingen in huisnummering worden vermeld en bij elke straat staat een detailkaartje, waarop de straat paars gestippeld is weergegeven.

De Stationsweg in Wadenoijen is genoemd naar het station dat tussen 1882 en 1938 dienst heeft gedaan. Rond 1926 vestigde Kees Smits in deze straat zijn klompenmakerij. Bij hem konden arme mensen op oudjaarsdag een paar gratis klompen ophalen, betaald door de diaconie. Het stationsgebouw werd in 1957 gesloopt. Je kunt op de site doorklikken naar de wijk en dan vind je daar de informatie over de wijk als geheel, zoals het ontstaan en de ontwikkeling van bepaalde wijken. Ook de parken in de gemeente zijn op de site opgenomen.

Er staan meerdere plattegronden op de website. Deze zijn te vinden door het menu bovenin uit te klappen.

ONTSTAAN VAN STRAATNAMEN

Straatnamen werden vanouds gehanteerd. Dit waren namen die in de volksmond ontstonden. Die namen waren duidelijk en helder: in een Molenstraat stond een molen, je wist precies waar 'Achter de Kerk' was en een Bredestraat was breed. Namen werden ook afgeleid van een

functie die de straat had of een beroep van bewoners. Korenmarkt en Kuiperssteeg zijn daar voorbeelden van. Straten konden genoemd worden naar een opvallend gebouw of de richting waar de straat heen ging, bijvoorbeeld de Bommelweg. Op een zeventiende-eeuwse kaart zien we al straatnamen staan. Maar die waren niet officieel. En daarom kon een straat in de volksmond gemakkelijk twee namen hebben.

In de negentiende eeuw gingen vooral grotere steden over op het vaststellen van namen. Bij dat vaststellen moest men een keuze maken als de straat in de volksmond twee namen had. Als de namen eenmaal waren vastgesteld vond de vaststelling van nieuwe straten daarna altijd officieel vanuit de gemeente plaats. Dat bevorderde het ontstaan van wijkjes en buurtjes met themanamen. In veel steden begon dat met de thema's nationale helden, bestuurders en bomen.

DE SCHANDELIJKE SITUATIE IN TIEL IN 1884

Tiel liep niet voorop bij de straatnaamaanduiding. Een mooi inkijkje krijgen we door een ingezonden brief in de krant van 18 juni 1884.

Een Tielenaar kwam een vreemdeling tegen, die hem vroeg naar de namen van de straten waar de President van de Rechtbank en de Ontvanger van de Registratie woonden. Hij had haast om een brief te registeren en was daarom per trein naar Tiel gekomen. De vreemdeling had al meerdere mensen gevraagd, maar niemand had hem kunnen helpen. Bordjes schenen er niet te zijn. De ene woonde 'voorbij de Roomse kerk' en de andere 'Op Zandwijk'. Tot zijn schaamte moest de Tielenaar melden dat de straten geen naam hadden. Het was in Tiel even erg gesteld als in de meeste dorpen. Hij bracht de man richting de Kromme Elleboog en vertelde hem dat hij daar maar verder moest vragen.

◀ Eerste regels van het raadsbesluit van 29 maart 1884 tot vaststelling van straatnamen in de gemeente (RAR 0007/5416)

De briefschrijver vond de situatie in Tiel belachelijk: hier kon men nog geen brief adresseren. Zelfs binnen de oude stad waren naamloze wegen en daarbuiten heette het Zandwijk of het territoire. Nu had de briefschrijver vernomen dat er straatnamen waren vastgesteld door de gemeente, maar dat was niet openbaar gemaakt. Inderdaad had de gemeente op 29 maart, drie maanden hiervoor dus, voor het eerst officieel straatnamen vastgesteld, met een omschrijving van de begrenzing. Maar het heeft dus even geduurd voordat de inwoners hier profijt van kregen.

In 1930 volgde weer een belangrijk raadsbesluit waarbij alle namen opnieuw werden vastgesteld. Daarna werden ook in Tiel de straatnamen per nieuw geval door de gemeenteraad vastgesteld. Bij de stadsuitbreidingen zien we dan in Tiel de eerste buurten met themanamen: de 'Geleerdenhoek' en de 'Bloemenbuurt'.

HUISNUMMERING

Nummering van huizen staat los van straatnaamgeving. De huisnummering per straat is in Tiel in 1931 ingevoerd. In dorpen dateert huisnummering per straat soms pas vanaf de jaren zestig. Daarvóór was er een wijknummering, in dorpen een doorlopende nummering voor het hele dorp. In Tiel zien we in de eerste volkstelling (1819) een doorlopende nummering. In 1850 werd dit gewijzigd in de wijken A t/m H. Binnen die wijknummering werd doorgenummerd. Dit ging in Tiel dus in 1931 op de schop, toen kregen huizen een nummer per straat.

DE OUDSTE STRAAT EN ANDERE WEETJES

De Hooghstraat was vermoedelijk de oudste straatnaam van Tiel. Zoals de naam al zegt, was dat een hoger gelegen weg die in de elfde eeuw de verbinding vormde tussen het havenkwartier en het kloosterterrein van Sint Walburg. Rond 1650 werd deze straat verdeeld in Ambtmanstraat, Koornmarkt en Westluidensestraat.

De straat met de meeste adressen is de Wadenioijenlaan in Tiel-West. Deze straat telt maar liefst 686 adressen. De straat wint het daarbij van De Hennepe (619 adressen). Maar die straat is om een andere reden vermeldenswaard. De manier waarop bij de Hennepe de straatnaamgeving is toegepast (één naam voor een straat met zijstraten en hofjes) past namelijk in een nieuwe opvatting in de jaren zeventig over straatnaamgeving, geïnspireerd op Amerikaanse straatnaamgeving. Hierbij kreeg een hele buurt één straatnaam. In Tiel bleef het bij één straat, waar de naamgeving zo werd toegepast.

Straatnamen zijn ooit ontstaan in de volksmond. Die namen uit de volksmond zijn ook beschreven. Het Hovenierslaantje heette vroeger Dronkemanslaantje, daar had de nabijheid van een café vast mee te maken.

Een ander voorbeeld is het Varkensstraatje. Die straat heeft nooit officieel bestaan. Maar de Ruitenstraat werd in de volksmond zo genoemd. Rond 1900 zien we beide namen door elkaar heen in de krant gebruikt worden. De naam was afkomstig van de Varkensmarkt. Er zullen iedere week varkens door het straatje vervoerd zijn om naar de markt gebracht te worden.

📍 Het Varkensstraatje in de Tielsche Courant 21 september 1913

VAN ELLENDE NAAR ALLURE

Binnenkort worden op het Bleekveld woningen en appartementen gebouwd, de afronding van ontwikkelingen om dit deel van de stad meer allure te geven. Het Bleekveld is een oud deel van de stad dat vroeger werd gebruikt om lakens te bleken. In 1604 werden hier huisjes gebouwd. Het was in de negentiende eeuw een armoedige plek, met krotten, een open riool en veel ellende. In 1859 was er een cholera-uitbraak. Na advies van de Gezondheidscommissie in 1906, werden de huisjes gesloopt.

Dat verhaal over de ellendige situatie kunt u lezen op de website. En zo is over elke straat in Tiel, Wadenoijen, Zennewijnen, Kapel- en Kerk-Avezaath op de site wel iets te vinden.

Heeft u aanvullingen of ziet u iets dat (niet meer) klopt? Dit kunt u doorgeven aan de redactie van de website: info@stratenintiel.nl

Wij zoeken nog antwoord op de vraag wanneer het eerste straatnaambordje verscheen. Wij hebben nog op geen enkele prentbriefkaart van vóór 1945 een straatnaambordje kunnen vinden. Als iemand er een kent, laat dat vooral even weten. Dan kunnen we dat op onze site verwerken!

Bronnen

- R. Dings, Over straatnamen met name. Waarom onze straten heten zoals ze heten, Amsterdam 2017.
- Website: stratenintiel.nl

HET 'BET CHAIM' AAN DE AALSDIJK IN BUREN

Wandelaars die vanuit Buren de Korne volgend naar het noorden lopen komen uit bij de Mauriksche Wetering. Enkele tientallen meters na de laatste bebouwing treffen zij daar al sinds decennia bordjes aan met de tekst "Joods(ch)e begraafplaats". Recent onderzoek heeft (vrijwel) onomstotelijk bewezen dat daar werkelijk, wellicht al sinds 1613, een joodse begraafplaats aanwezig is. Voor het oog onzichtbaar geldt daar het eeuwigdurend grafrecht voor hen die daar sinds eeuwen begraven liggen.

Een aantal jaren geleden werd binnen het stadje Buren de behoefte gevoeld aan nader bewijs betreffende de aanwezigheid van "een joodse begraafplaats aan de Aalsdijk"

Weliswaar wordt er al sinds enkele honderden jaren geschreven over de aanwezigheid van dit Bet Chaim, Huis van het Leven, en staan er bordjes, maar tja ... De aanwezige bewijzen werden niet hard genoeg bevonden. En werd er eigenlijk wel begraven in een dijk?

Op basis van archief- en ander onderzoek is het nu meer dan aannemelijk dat op een steenworpafstand van de muren van Buren een joodse begraafplaats ligt. En wellicht een van de oudste van ons land!

BIJNA DE OUDSTE VAN ONS LAND

De begraafplaats aan de Aalsdijk is niet zomaar een begraafplaats: hij was in de

📍 Joodse begraafplaats Aalsdijk (Collectie RAR)

zeventiende eeuw wellicht een van de, zo niet dé grootste joodse begraafplaats van ons land die niet was gerelateerd aan joods Amsterdam. En een van de oudste, samen met de joodse begraafplaats in Leerdam. De oudst bekende joodse begraafplaats van ons land was van de Sefardische Joodse Gemeente in Amsterdam en lag bij het bij Schoorl gelegen plaatsje Groet. Het waren nazaten van de joden die in 1492 en 1497 respectievelijk Spanje en Portugal moesten ontvluchten als zij zich niet wilden laten bekeren tot het christendom c.q. het rooms-katholicisme. Vanaf het eind van de zestiende eeuw werden de Noordelijke Nederlanden, waar enige vorm van godsdienstvrijheid was verworven, een plek waar zij zich gingen vestigen. Dat overigens wel met enkele beperkingen, want het was niet-christenen in beginsel niet toegestaan om in het openbaar hun geloof te belijden én om een begraafplaats aan te leggen. Daarin kwam verandering in 1604 toen een aantal joodse families niet alleen toestemming kreeg zich in Alkmaar te vestigen maar ook om daar zonder geheimzinnigheid qua locatie hun geloof te belijden. Daarmee was de ‘kaasstad’ de eerste stad in de Zeven Provinciën waar dat werd toegestaan! Al in 1602 kochten zij een tussen Schoorl en Groet gelegen stuk grond aan om daar een eigen begraafplaats aan te leggen. Omdat Mokum, de stad Amsterdam, nog niet zover was, werd dit Bet Chaïm ook de laatste rustplaats voor Amsterdamse (Sefardische) Joden. In 1611 vond er de eerste lewaje, begrafenis plaats. De veertig kilometer afstand van Amsterdam tot Schoorl bleek in de praktijk toch moeilijk overbrugbaar. De reis vergde zo’n acht uur en dat was lang omdat joden het gebod zo snel mogelijk na overlijden te begraven moesten eerbiedigen. Verder ontbrak het er aan toezicht, met vernielingen als gevolg, en er moest, naar verluidt, bij iedere kerk die werd gepasseerd tol worden betaald. Kortom: er moest een andere oplossing worden gevonden!

BET CHAIM IN OUDERKERK AAN DE AMSTEL

De oplossing werd gevonden door de aankoop van een stuk grond, in een aan de rivier de Amstel liggend terrein, in het dorpje Ouderkerk. Na de aanleg, in 1614, van het nog steeds aanwezige ‘Huis van het Leven’ lieten meerdere Amsterdamse families in totaal minstens 52 stoffelijke resten van voorouders, inclusief de zerken, vanuit Schoorl overbrengen naar Ouderkerk aan de Amstel. Enkele ervan zijn nog op het Bet Chaïm te vinden.

Het daarna verlaten perceel in Schoorl heet tot op de dag van vandaag het ‘jodenkerkhof’. Niet alleen in de volksmond maar ook in officiële stukken!

Het zou nog tot 1642 duren voordat in Muiderberg het Bet Chaim voor de Aschenasische (Hoog-Duitse) Joden werd aangelegd. Op dat moment was zowel in Buren als Leerdam het ‘Joden Kerckhoff’, bestemd voor de Aschkenazische begraafplaatsen, al volop in gebruik!

De genoemde begraafplaatsen in Buren, Leerdam, Muiderberg en Ouderkerk hebben één belangrijk aspect gemeen: ze liggen alle aan het water. Het vervoer over land was in die tijden, zeker buiten de zomerperiode, een moeizame bedoening. De trek-schuit bleek ook voor ‘de laatste reis’ het vervoermiddel dat qua tempo én gerieflijkheid het meest in aanmerking kwam.

‘SCHELE GIJS’ EN ‘FLEURKEN DUNBIER’

Een cruciale rol in het ontstaan van de voor Aschkenazische joden bestemde begraafplaats aan de Aalsdijk bij Buren was weggelegd voor Frederik van Egmont (ca. 1440 – 1521), bijgenaamd ‘Schele Gijs’. Nadat hij de kant van de Bourgondiërs had gekozen werd hij in 1478 gevangengenomen door de aanhangers van Adolf van Gelre en zat hij drie jaar, voor mensen van zijn stand waarschijnlijk nog redelijk gerieflijk, achter de tralies. Na zijn vrijlating bleef hij krijgs-lustig en was hij, opnieuw voor de Bour-

▲ Frederik van Egmont. 'Schele Gijs'
(Collectie onbekend)

▲ Floris van Egmont. 'Fleurken
Dunbier' (Collectie Mauritshuis)

gondiërs (bisschop David van Bourgon-dië), actief in oorlogen in en buiten onze (huidige) landsgrenzen. In 1488 voerde hij een huurleger(tje) aan dat de gevangengenomen Maximiliaan van Oostenrijk wist te bevrijden uit Brugge. In 1492 werd hij voor die daad beloond met een tweekonink 'lenen', inclusief de bijbehorende titels Graaf van Buren en Graaf van Leerdam. Dat 'als vergoeding voor gemaakte kosten'. Wellicht als vergoeding voor de inhuurkosten van het leger die 'Schele Gijs' moest maken om Maximiliaan uit diens benarde situatie in Brugge te bevrijden.

Toen hij zestig jaar was trok hij zich terug van de slagvelden. Een van zijn kinderen was Floris (1469 – 1539), eveneens Graaf van Buren en Graaf van Leerdam.

Deze kreeg een wat fraaiere bijnaam dan zijn vader: 'Fleurken Dunbier'.

Als leenheer had Frederik, alias 'Schele Gijs', veel vrijheden. Wellicht was dat de aanleiding om de joden in zowel Leerdam als Buren, tegen alle internationale stromingen in, het recht te geven een Joodse Gemeente te vormen én om een eigen Bet Chaim, begraafplaats, te stichten.

Dat eigendom van een eigen begraafplaats was (en is nog steeds) van groot belang: daarmee kunnen verplichtingen zoals de eeuwigdurende grafcrust worden gegarandeerd. Dat in tegenstelling tot de andere, toentertijd altijd christelijke c.q. rooms-

katholieke begraafplaatsen, waar dat recht niet te verkrijgen was (en vrijwel altijd nog steeds niet is). Algemene begraafplaatsen ontstonden, in relatie tot de Verlichting, pas aan het eind van de achttiende eeuw met de 'Buitenbegraafplaats Ter Navolging' in Tiel in 1786 als één der koplopers.

WAAROM DE JODEN FACILITEREN?

Tot ver in de negentiende eeuw behoorden niet tot de Neder-Duitsch / Nederlands Hervormde Kerk behorende inwoners van ons land tot een tweede of derde categorie burgers. Ze werden uitgesloten van het lidmaatschap van Gilden en sociëteiten (die in Tiel trouwens uitgezonderd!) en het bekleden van bijvoorbeeld overheidsfuncties. Waarom verleende Frederik van Egmond dan zoveel ruimte aan de joden in Buren en Leerdam om zich daar te vestigen, beroepen uit te oefenen, voor zover niet gehinderd door het veto van de Gilden, én hun land te geven voor het aanleggen van een eigen begraafplaats? Eigenbelang van de 'leenheer' zou weleens een belangrijke rol kunnen hebben gespeeld: het faciliteren van joodse inwoners zou wel eens de handel in deze steden kunnen hebben bevorderd en daarmee het, via het heffen van belastingen, verkrijgen van extra inkomsten.

Paardenmarkt Beusichem in 1906 (Collectie RAR)

1461: PAARDENMARKT IN BEUSICHEM

In het tot het graafschap Buren behorende Beusichem vindt al vanaf 1461 de jaarlijkse paardenmarkt plaats, een van de grootste van Europa, met de joodse handelaren als internationaal opererende actoren. Overigens is het vlees van paarden, als niet-herkauwers, ‘treife’, dat wil zeggen onrein volgens de joodse spijswetten. Maar handelen in deze dieren vormde geen enkel probleem. In tegendeel, er was immers doorlopend behoefte aan paarden. Niet zozeer voor de landbouw maar veel meer om de legers te voorzien van trek- en rijdieren! En in die tot in de twintigste eeuw doorlopende behoefte aan paarden, tot in de Tweede Wereldoorlog werden paarden gevorderd voor de krijgsmachten, konden de joodse handelaren met hun talrijke handelsrelaties voorzien! Tijdens de paardenmarkten werd niet alleen gehandeld in paarden maar ook in tal van goederen die daarmee direct of zijdelings te maken hadden (en nog steeds hebben): tuig en zadels voor de paarden,

manden, tonnen, voedsel, stro enzovoorts. Er waren ambachtslieden zoals de smeden voor het beslaan van de paarden en wagenmakers voor het repareren van voertuigen en daaromheen traden kunstenaars op en grepen bedelaars en zakkenrollers, hun kansen inkomsten te verwerven. De internationale handel had ook te maken met verschillende geldsoorten. Binnen de Bourgondische gewesten werd vanaf 1433 eenzelfde stelsel gehanteerd maar de overige Nederlandse gewesten hanteerden hun eigen ‘muntslag’, ook als bron van inkomsten. En steden als Tiel, Nijmegen, Kampen en Zwolle waren maar wat blij dat de Duitse keizer hun muntrecht verleende, iets dat deze steden geen windeieren legde. Op markten en zeker bij de internationale paardenhandel in Beusichem kwamen bezoekers van heinde en ver, allen met hun eigen valuta. Geldwissel en -handel waren onontkoombaar. En ook dit soort handel behoorde van oudsher tot de weinige beroepen die joden wél mochten uitoefenen! Vanuit die geldhandel waren zij vaak actief

bij het financieren van transacties, tal van oorlogen en de bouw van talloze burchten! Als huwelijksmarkt was de paardenmarkt met al zijn feestelijkheden, in tegenstelling tot andere bezoekers, niet van belang voor joden: zij zochten hun huwelijkspartners in de eigen geloofskring.

DE JOODSE GEMEENSCHAP IN BUREN

Het is aannemelijk dat zich vanaf halfweg de vijftiende eeuw joden gingen vestigen in de 'vrije', dan wel 'hoge heerlijkheid' Buren. Binnen zo'n 'hoge heerlijkheid' had de leenheer veel vrijheid zijn lokale regels vast te stellen. Dat bood hem ook de mogelijkheid zijn eigen beleid te voeren ten opzichte van de joodse inwoners. Door die vestiging van joden in Buren ontstond daar één van de oudste Joodse Gemeenten van ons land.

Voor de godsdienstige bijeenkomsten had men geen sjoel (synagoge) nodig of geestelijken. De diensten vonden plaats ten huize van een van de inwoners die ruimte kon bieden aan minimaal tien mannen van dertien jaar of ouder, het daarvoor benodigde 'minjan' en werden geleid door de mannen die thuis waren in het Hebreeuws én de gang van zaken. Dat niet alleen tijdens de, toen dagelijkse, diensten maar ook gedurende de talloze joodse feestdagen.

Zo werd er al in 1765 kerk gehouden ten huize van 'Benjamin den Jood'.

In 1810 telden de stad en de Jurisdictie van Buren (naast Buren de plaatsen Beusichem, Deil, Geldermalsen en Tricht) ruim vijftig joodse inwoners. Dat was voldoende basis voor het aankopen van een pand aan de Kniphoek in Buren én om dat in te richten als synagoge. In tegenstelling tot Culemborg en Tiel, waar het aantal joodse inwoners tussen 1800 en 1869 sterk steeg, was in Buren al vanaf het begin van de negentiende eeuw sprake van een gestage daling. Die daling zou in Culemborg en Tiel pas aan het eind van die eeuw plaats

vinden. Halfweg de negentiende eeuw was overal sprake van een trek naar de grotere plaatsen, een trend die zich aan het eind van die eeuw zou gaan versterken. De opkomst van de industrie in de grote steden had arbeiders nodig en zo zochten ook veel joden buiten de mediene, en vooral in Mokum, hun heil buiten. Omdat zeker de joodse slagers voor hun inkomen afhankelijk waren van de eigen achterban streefden zij naar een plek waar die aanwezig was: in de grotere plaatsen.

In 1869 woonden er nog maar vier 'Israëlitische' gezinnen in het stadje, in totaal vijftien personen. Die tendens leidde in 1900 tot de opheffing van de Joodse Gemeente Buren die in 1906 officieel bij die van Tiel werd gevoegd. De laatste joden, leden van de familie Van Buuren, vertrokken naar Tiel. Dat met medeneming van (waarschijnlijk) een in een mantel gehulde Tora rol. Deze inmiddels prachtig gerestaureerde mantel is nu te zien in de afdeling joods erfgoed in het Flipje en Streekmuseum in Tiel. Daarna raakte het pand waarin de synagoge gehuisvest was allengs in verval. Maar het staat er nog steeds en is nu vooral bekend als facilitaire ruimte voor kunst en cultuur en zijn exposities. Aan vrijwel niets is meer te zien dat er ooit een 'sjoel' in gehuisvest was!

📍 Achtergevel synagoge voor de restauratie (Collectie RAR)

DE AANLEG VAN HET BET CHAIM AAN DE AALSDIJK

Op verschillende internetsites wordt 1672 als jaar genoemd waarin Frederik Hendrik, de ‘stedendwinger’, prins van Oranje en graaf van Nassau, het terrein aan de Aalsdijk zou hebben geschonken aan de joodse ingezetene van Buren, de koopman en ‘tafelhouder’ (pachter van de Bank van Lening) Moses Ephraïm. In dat jaar vertoefde Frederik Hendrik echter al sinds vijftienvijf jaar niet meer in het land der levenden en was Ephraïm (mogelijk) al ingezetene van Tiel!

Opperrabijn Jacob Lehmans (1807 – 1876) dateert de aanleg van de begraafplaats aan de Aalsdijk, op basis van door hem uitgevoerd onderzoek, al in het jaar 1613. Omdat Leerdam, volgens de Nassause Domeinraad, in dat jaar al een Bet Chaïm had onder het ten westen van Leerdam gelegen dorpje Oosterwijck, gaan wij er, onder enig voorbehoud, van uit dat ook Buren toen al zijn eigen joodse begraafplaats had, in de volksmond het ‘Jodendom’. Het terrein aan de Aalsdijk werd, als de aanname klopt, geschonken door de in 1554 in Buren geboren en in 1618 in Brussel overleden Graaf Filips Willem van Oranje Nassau, graaf van Buren, graaf van Leerdam, enzovoorts. Hij was de oudste zoon van Willem van Oranje en diens eerste echtgenote Anna van Egmont. Dat kon omdat Filips Willem kort daarvoor weer eigenaar geworden van de gronden waar hij recht op had. Dat na een decennia durende familietwist.

MOSES EPHRAÏM

Zeker is wel dat Frederik Hendrik in 1646 betrokken was het verlenen van het ‘octroy’ waardoor ‘de Jood’ Moses Ephraïm (ca. 1625 – ca. 1688) ‘tafelhouder’ kon worden. Ephraïm was op deze jonge leeftijd waarschijnlijk in zodanige goeden doen dat hij voldoende geld kon vrijmaken voor

het uitbetalen van hen die goederen in bewaring kwamen geven. Zijn inkomsten verkreeg hij verder zeker niet als ‘tafelhouder’ en vanuit zijn religieuze functies, zoals sjoucheet (ritueel slachter), maar vooral vanuit de handel. Gezien zijn religieuze functie zal het de handel in vee, vlees en huiden zijn geweest. Dat hij een algemeen gerespecteerd burger was blijkt uit het feit dat hem, uitzonderlijk voor een joodse ingezetene, niet alleen het burgerrecht werd verleend maar ook het lidmaatschap van het Koopmansgilde. Ephraïm zal vanuit zijn status binnen de joodse gemeenschap ongetwijfeld bemoeienis hebben gehad met de ontwikkeling van de begraafplaats aan de Aalsdijk.

410 JAAR BET CHAIMS IN BUREN

Of de begraafplaats nu in 1613 dan wel 1672 werd aangelegd, hij telt inmiddels honderden graven. Er werden aan de Aalsdijk namelijk niet alleen joodse inwoners van de ‘Heerlijkheid Buren’ begraven maar ook joden uit Culemborg (tot 1764 toen daar de eerste joodse begraafplaats werd aangelegd), Tiel (tot 1828) en, voor slechts enkele personen, Wijk bij Duurstede (tot rond 1800).

Toen op 4 maart 1844 de laatste begrafenis aan de Aalsdijk plaatsvond had de begraafplaats 231 jaar dienstgedaan. Nadat de joodse begraafplaats aan de Kasteelwal in gebruik was genomen, een verzoek daartoe werd in april 1845 ingediend bij het stadsbestuur, raakte de begraafplaats aan de Aalsdijk in de vergetelheid. De oudste matsewe (zerk) op de begraafplaats aan de Kasteelwal dateert uit 1856 en is van de op vierenzeventigjarige leeftijd in Tricht overleden Vrouwtje (Allegonda) Trompetter, vrouw van Samuel van Buuren. Of daar al eerder iemand werd begraven is helaas niet meer na te gaan.

Het Bet Chaim aan de Burense Kasteelwal maakt formeel onderdeel uit van de

algemene begraafplaats maar het joodse deel is afgebakend. Van het joodse karakter getuigt momenteel nog een tiental uit de periode 1856 en 1896 daterende grafmonumenten.

HET AANTAL BEGRAVEN PERSONEN

Helaas is het begraafregister van de Joodse Gemeente Buren verloren gegaan waardoor exacte gegevens niet voorhanden zijn. Maar een extrapolatie van gemiddeld twee begrafenissen van volwassen personen per jaar leidt tot een totaal aantal van rond de 460 begrafenissen over een periode van zo'n 230 jaar. Dat aantal werd in 1984 gedistilleerd door voormalig streekarchivaris Wim Veerman. Dat aan de hand van het register waarin werd bijgehouden hoeveel aan begrafenissen op de Aalsdijk gerelateerde afdrachten er tussen 1776 – 1809 ten goede kwamen aan het Burense Gasthuis! Of die afdracht mogelijk een vergoeding is voor de opvang van joodse senioren is onbekend. Wel hield de afdracht op in het jaar dat de synagoge in gebruik werd genomen. Het genoemde aantal moet (waarschijnlijk) worden verhoogd met het aantal kinderen dat er werd begraven. Net als elders is de registratie daarvan vaak maar gebrekkig. Gezien het hoge sterfenspercentage onder kinderen zullen dat er enkele honderden zijn geweest. De daarvoor benodigde ruimte was zeker beperkter dan de ca. 1,5 m³ die, inclusief tussenruimten, per graf voor volwassenen wordt gehanteerd. Het blijft allemaal een beetje gissen!

DE EXACTE LOCATIE

Dat gissen betreft ook de oppervlakte van de begraafplaats: is het qua lengte de ruimte tussen de borden langs de Aalsdijk of groter? En welke breedte moet worden aangehouden? In hoeverre werd er in het dijklichaam begraven en vanaf welke plek? Vragen te over! Grondradar onderzoek kan

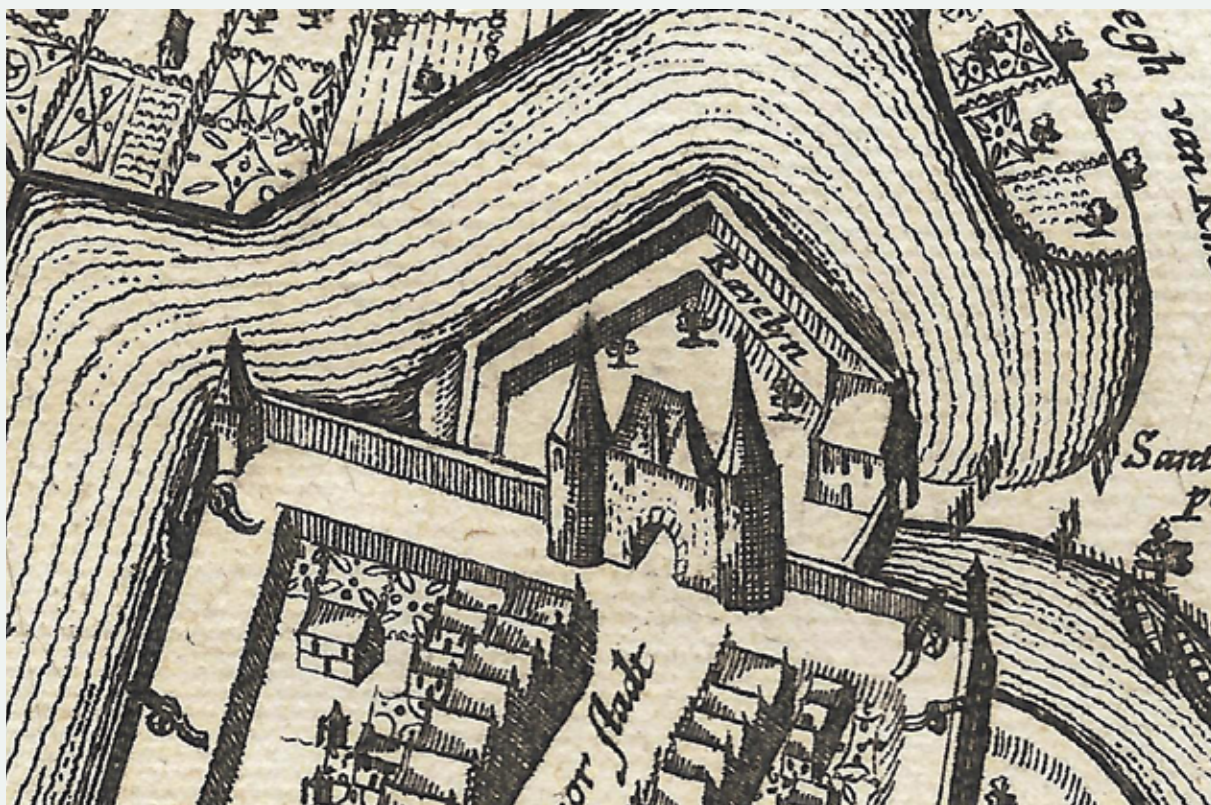
daarbij een redelijk betrouwbare uitkomst geven. Maar er is, volgens de verhalen, ook ooit puin gestort op het terrein, iets dat een verstoring van de metingen kan veroorzaken. Ook werd in het verleden melding gemaakt van "bij een dijkdoorbraak weggespoelde kisten" en bij het ophogen van de dijk aangetroffen excrementen. Kortom: 100% zekerheid zal nooit te verkrijgen zijn! Het belangrijkste is dat nu niet alleen op schrift maar ook op basis van fysiek onderzoek is gebleken dat er wel degelijk een eeuwenoude joodse begraafplaats aan de Aalsdijk ligt. Een van de oudste van ons land en toentertijd een van de grootste.

Bronnen

- Bekker. Jacob, Besneden en begraven ... Vijf eeuwen joden in Tiel en het Gelders Rivierengebied, Tiel 1992 – passim
- Zielman. Gerben / RAAP, De Joodse begraafplaats Aalsdijk te Buren, Weesp 2022 -
- Veerman. Wim, Het Huis der Levenden – Geschiedenis van de Joodse begraafplaats te Buren - Tijdschrift De Drie Steden – jaargang 5 nr. 3 1984 – passim
- Website Gemeente Buren

TIENMAAL DE ZANDWIJKSE POORT

Van veel plaatsen in Tiel kan men stellen, dat ze veranderd zijn.
Aan de hand van beelden is mooi te volgen hoe dat gebeurde.

De Zandwijkse Poort in 1645

Vanwege ernstige conflicten met het dorp Zandwijk lijfde de stad Tiel in 1465 een deel van het Zandwijkse grondgebied in. Daar werd de Voorstad aangelegd. In 1480 werd die afgesloten met de nieuw gebouwde Zandwijkse Poort. Tussen 1513 en 1525 werd de stad van extra verdedigingswerken voorzien. Vóór de poort kwam er een ravelijn (vijfhoekig buitenwerk).

(Collectie Emile Smit)

De Zandwijkse Poort in 1700

Op de tekening die Jacobus Stellingwerff rond 1700 maakte, kijken we tegen de zijkant van de poort aan. Rechts is het ravelijn zichtbaar en links de poort. Die is intussen van een aanbouw aan de stadskant voorzien. Voor verdediging waren de poorten allang niet meer geschikt.

(Gelders Archief)

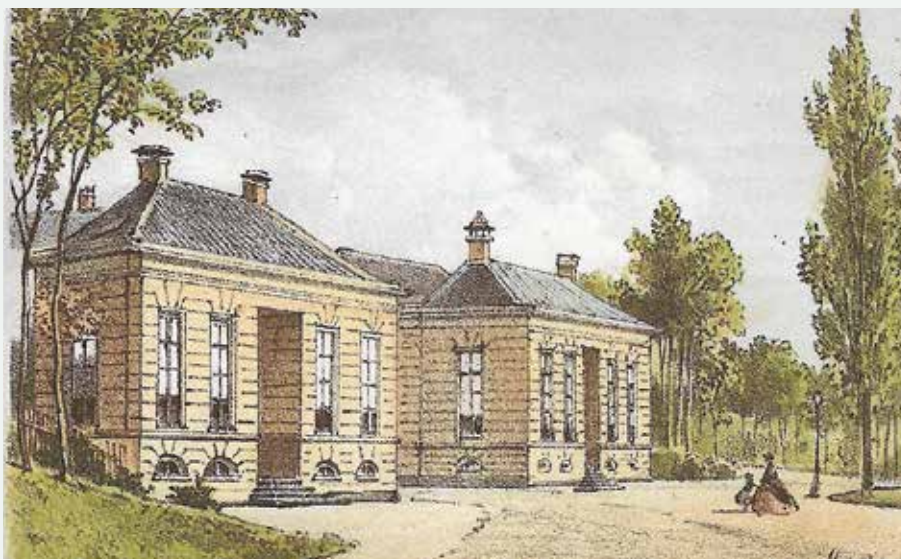

De Zandwijkse Poort in 1844

De meeste Tielse stadspoorten sneuvelden in het midden van de negentiende eeuw. Zij hadden hun militaire doel verloren en stonden alleen maar letterlijk in de weg. De gravure is gemaakt bij de aankondiging van de verkoop voor afbraak. Een van de twee torens was al eerder gesloopt.

(Collectie Emile Smit)

Twee villa's aan de rand van de stad in 1865

Na de sloop van de poort wilde een rijke Tielenaar een villa bouwen aan de gracht met uitzicht naar de Voorstad. De gemeente Tiel wilde dat niet toestaan en eiste de komst van twee identieke villa's aan weerskanten van de straat. Die kwamen er dan ook. De ene was van J.G.L. van Gijtenbeek en de andere van N.J. van Everdingen.

(Collectie Smit/Kers)

Villa's en bomen in 1882

Op een van de oudste foto's van Tiel zijn de villa's mooi zichtbaar. Ze stonden daar waar heden ten dage het wegdek is en aan de grachtkant was er dus maar een smal park. Dat werd 's avonds al wel verlicht door een gaslantaarn.

(Collectie Smit/Kers)

Een blik vanaf de oprit van de Havendijk in 1912

De fotograaf in 1912 stond een paar meter verder naar achter dan die in 1882. Daardoor is links ook een oprit naar de Havendijk zichtbaar. Verder lijkt er nog niet heel veel veranderd. In 1912 kocht Willem Wernicke de rechter villa om daar zijn muziekschool te vestigen. Die school bleef daar tot 1938.

(Collectie Smit/Kers)

De verwoesting in 1944

De foto uit mei 1945 laat zien, hoe de situatie was, nadat de Duitsers in november 1944 de beide villa's hadden opgeblazen om aan de ingang van de Voorstad een barricade te maken. Vanuit de stad keek de fotograaf over de puinhopen naar de kant van de gracht.

(Collectie Smit/Kers)

Het politiebureau in 1960

Op de plaats van de twee villa's werd niet meer gebouwd. Met het puin van verwoest Tiel werd de Oude Haven gedempt en daar kwam het park dat op de voorgrond te zien is. Het wegdek van de straat die naar de Oliemolenwal liep, werd naar links verschoven. Daardoor werd het terrein aan de kant van de gracht breder en kwam er ruimte voor de bouw van een nieuw politiebureau. Dat was in 1957 gereed.

(Collectie Smit/Kers)

De bouw van het Ravelijn in 1999

In 1994 werd een nieuw politiebureau geopend aan de Prinses Beatrixlaan. Daarna werd het oude politiebureau gesloopt, waardoor er een mooi park met hoge bomen vrij kwam. Ondanks protesten bleef dat echter niet bestaan. Er verrees een kolossaal appartementengebouw, dat wel de historische naam 'Ravelijn' kreeg. De straat er langs kreeg de wat merkwaardig gespelde naam 'Santwijksepoort'.

(Foto Jan Bouwhuis)

Nog meer appartementen in 2023

Jarenlang lag het terrein vanaf de hoek van de Voorstad tot aan de gracht er wat desolaat bij. In de jaren 2020-2022 werd ook daar groot gebouwd. Het hoekhuis van de Voorstad verdween en over de volle lengte kwam aan het begin van de Oliemolenwal het appartementengebouw 'Con Carla'.

(Foto Jan Bouwhuis)

EEN KUNSTBANK, STRUIKELKUNST EN KUNSTKOP

Van alle projecten die in de jaren 1994 t/m 2002 als 'struikelkunst' door de Stichting KunstKop in Tiel zijn gerealiseerd is niets meer in de stad te zien. Het artikel over de historie van KunstKop in De Nieuwe Kroniek heeft echter een onverwacht gevolg gehad.¹ Van de tweede kunstbank uit 1995 is namelijk het werkarchiefje bewaard, dat door Mieke van den Besselaar als deelnemer aan het project en als coördinator van de verwezenlijking daarvan was bijgehouden. Ze besloot het te schenken aan het Regionaal Archief Rivierenland, als aanvulling op het archief van KunstKop. En dit was een waardevolle aanvulling, omdat in het KunstKop archief geen correspondentie of financiële verantwoording is aangetroffen over de realisering van de gecreëerde kunstprojecten. Het geeft een curieus beeld over de verwezenlijking van de tweede kunstbank, de financiële perikelen, een afsluitende expositie in het streekmuseum, samenwerking met de gemeente Tiel en hoe kunstenaars samenwerken om tot een voor ieder bevredigend resultaat te komen.

HOE HET BEGON²

De Stichting KunstKop had een oproep had gedaan om met ideeën te komen voor een tweede kunstbank in de stad. De Utrechtse kunstenaars Jos de Bruin

▲ Afdruk van de kleurets 'Handdruk II' voor de kunstverkoop. Vervaardigd door J. De Bruin en M. v.d. Besselaar (Particuliere collectie)

(etsen), Pim Rooymans (zeefdrukken), Jos Winckelmolen (zeefdrukken) en de Tielse Mieke van den Besselaar (etsen) hadden het 'Grafisch Collectief Het Blinkt' opgericht. Zij dienden een plan in om een kunstbank te maken, die een integratie van druktechnieken laat zien met tien zeefdrukken op plexiglas die elementen van textiel tonen en tien metaalplaten van messing, koper en zink, waar structuren en silhouetten van lichaamsvormen in geëtst staan. Daarmee de gebruikers van deze straatbank symboliserend. Van het hele proces zou een fotoreportage gemaakt worden door de Tielse fotograaf Gijs Heuff. Dat plan werd geaccepteerd. De kunstenaars stelden een samenwerkingsovereenkomst op dat in een drietal deelprojecten uiteenviel. Te weten het plaatsen van een kunstwerkbank, het maken van foto's van het proces en tenslotte het samenstellen van een afsluitende tentoonstelling. Het opgestelde voorstel was, zoals van kunstenaars verwacht mag worden, op papier kunstzinnig gevouwen en -aangekleed en zelfs voorzien van een bouwplaat van de bank. Helaas is het origineel niet meer aanwezig in het archiefje. De beoogde gemetselde bank, bij de toenmalige fietsenstalling in de Molensteeg, naast de toenmalige Jamin en V&D in de Waterstraat, was geadopteerd door KunstKop en in 1994/1995 voor een jaar als 'struikelkunst object' voorzien van felgekleurde zitplaatsen. Die bank moest na dat jaar weg om er een tweede nieuwe opvallende kunstbank van te maken. Deze taak nam het genoemde collectief, na positioneel overleg met KunstKop, nu in september 1995 voor zijn rekening.

FINANCIERING

In de eerder genoemde overeenkomst van het collectief was een begroting opgenomen voor de totale kosten van fl. 7.700,-. Om de kosten binnen de perken te houden werden sponsors benaderd. Zo werd de winkeliersvereniging 'Tiel Centraal' benaderd met het voorstel de tweede kunstbank op de een of andere manier te adopteren en de Stichting Jan Nieuwenhuyzen droeg fl. 2100,- bij. De onthulling van de kunstbank ging gepaard met een kunstankoop-actie. Onder de titel Handdruk I en II werden een zeefdruk en een ets bij voorintekening te koop aangeboden, beide in een oplage van 50 stuks. Het waren zelfstandige kunstwerken door de vier kunstenaars vervaardigd en gesigneerd te koop tegen de prijs van fl. 75,- per stuk. Met de opbrengst werd het project financieel sluitend gemaakt. De gemeente Tiel droeg fl. 4500,- bij met de bepaling dat fl. 500,- bestemd moest worden voor een tentoonstelling in het streekmuseum De Groote Sociëteit.

DE BANK

In goed overleg met de Stichting KunstKop en de gemeente, in de persoon van Liesbet de Vries, secretaris van de Adviescommissie Beeldende Kunsten, ging het 'Grafisch Collectief Het Blinkt' aan de slag. Dat ging zeer gestructureerd, met regelmatig overleg en duidelijke afspraken. Het project werd verdeeld in drie deelprojecten die tezamen een eenheid zouden vormen. Er werden verschillende schetsontwerpen voor de bankversiering gemaakt. Het eindontwerp hield in, dat op twee planken van de rugleuning de tien zeefdrukken op plexiglas werden bevestigd met als thema delen van kledingstukken en op de twee planken van het zitgedeelte, de tien messing-, koperen en zinken etsplaten, met als thema structuren en contouren van lichaamslijnen. De muur achter de

bank werd van een eenvoudige houten omlijsting voorzien. Doordat de bank een jaar lang gebruikt werd, veranderden de platen van aanzien. Ze sleten af, werden bekrast, er werd in gesneden en door de buitenlucht oxideerden ze. Na een jaar werden de etsplaten dan afgedrukt en met de zeefdrukken en gemaakte foto's in het streekmuseum geëxposeerd.

ONTHULLING

Op 23 september 1995, om elf uur in de ochtend was het zover. De bank was klaar en zou volgens de uitnodiging worden onthuld door loco-burgemeester Piet Stolk. Maar uiteindelijk verrichtte burgemeester Ed van Tellingen de openingshandeling na een toespraak van Mieke van de Besselaar. Ruim daarvoor probeerde mimekunstenaar Sjoerd van der Werk al door middel

▲ Onthulling door burgemeester Van Tellingen en de mime-speler op 23 september 1995 (Collectie KunstKop/RAR, foto Gijs Heuff)

Ⓜ Ambtman Peter Schipper op de kunstbank bij de onthulling (Collectie KunstKop/RAR, foto Gijs Heuff)

van zijn mimespel winkelende mensen te interesseren voor de onthulling van de bank. Deze was verpakt in plastic met daaronder benen van een paspop, zodat het net was of er iemand op de bank zat. Door aan een touw te trekken ging het plastic met benen en al omhoog en werd de nieuwe bank zichtbaar. De gemeente kreeg na de openingshandeling, van de ets en de litho het eerste exemplaar uitgereikt, om opgenomen te worden in de gemeentelijke kunstcollectie. Al snel bleek dat niet iedereen de opzet begreep van deze bank met grafische werken. Laat staan dat het bekrast mocht worden! Een winkelende vrouw was verontwaardigd en riep “kijk dat is de Tielse jeugd”. Diezelfde jeugd had daar overigens haar hangplek en had ook niet begrepen dat de zitting bekrast mocht worden. Na uitleg gingen ze direct aan de (kras)slag!³ Tot slot kwam na de onthulling de ambtman van Tiel, in de verklede persoon van Peter Schipper, conservator van het Streekmuseum, zittend op de bank, mensen oproepen een bezoek te brengen aan de landelijke gemeentedag bij het gemeentehuis.

TENTOONSTELLING

Een jaar na de onthulling werden de platen op de bank gedemonteerd en de bekraste etsplaten afgedrukt, om samen met de zeefdrukken en de door fotograaf Gijs Heuff gemaakte fotoreportage geëxposeerd te worden in het streekmuseum De Grote Sociëteit. Intussen was op initiatief van de cultuurambtenaar van de gemeente, de tentoonstelling uitgebreid met een tentoonstelling over zitmeubilair in de kunst. Daarvoor werd de achterzaal ingericht met kunstwerken van 27 kunstenaars uit de Betuwe en de rest van het land, met als thema zitten en zitmeubilair, onder de titel ‘Neemt u plaats’. Doordat de deelnemende kunstenaars verschillende technieken hadden toegepast, ontstond daarmee een verrassende tentoonstelling. De voorzaal bevatte de afsluitende expositie rond de KunstKop-kunstbank van het ‘Grafisch Collectief Het Blinkt’. De afdrukken van de etsplaten van het zitgedeelte waren op een soort katafalk gelegd, de zeefdrukken aan de wand bevestigd en de foto’s die gedurende het hele jaar door van gebruikers van de bank waren gemaakt, gaven een aardig beeld van het dagelijks gebeuren rond die plek. De tentoonstelling werd geopend op 21 september 1996 door de heer J. Daamen, directeur van Mondial Projectmeubelen uit Tiel. Een poging van het Regionaal Steunpunt Kunstzinnige Vorming Gelders Rivierengebied om groepen leerlingen van basisscholen naar de tentoonstelling te krijgen werd een mislukking. Ondanks het gratis aanbod en een lesbrief meldde zich geen enkele school! Maar over publieke belangstelling had men gelukkig niet te klagen.

▲ Expositie van de bankonderdelen aan de wand in het streekmuseum (Collectie KunstKop/RAR, foto Gijs Heuff)

▲ Expositie van de bankonderdelen in het streekmuseum. September 1996 (Collectie KunstKop/RAR, foto Gijs Heuff)

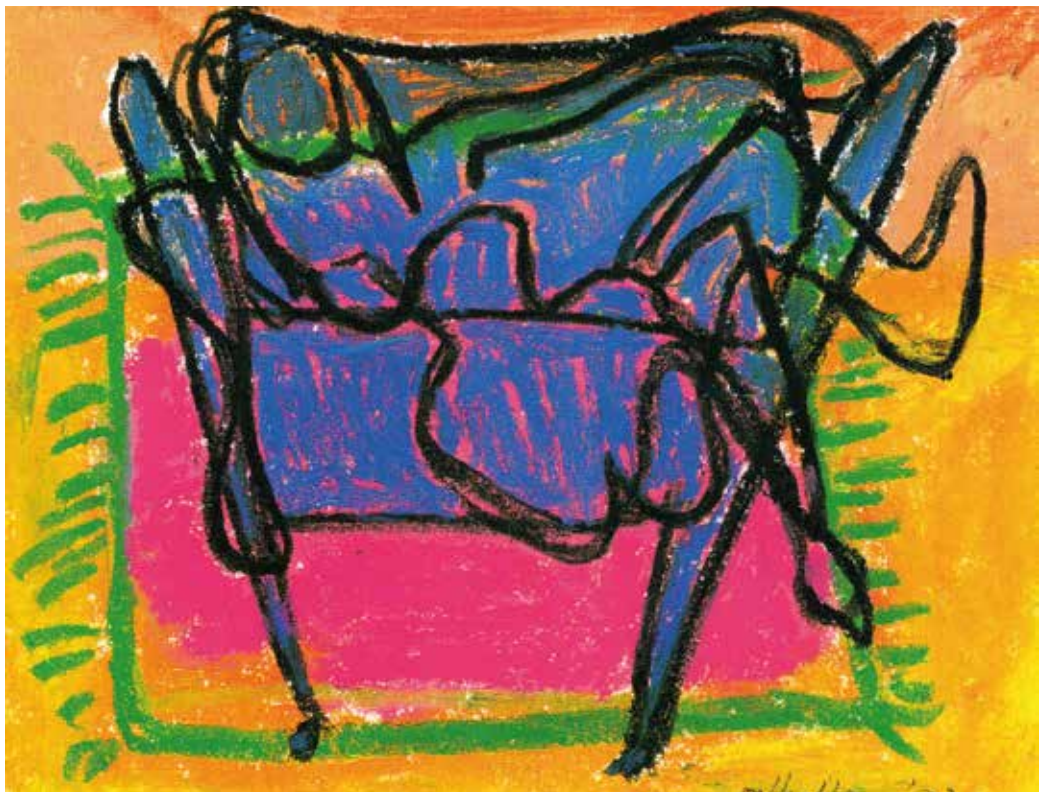
NAWOORD

Er zou in 1997 op initiatief van ‘KunstKop’ nog één kunstbank vervaardigd worden, ontworpen door het kunstenaarscollectief ‘Missionary of Love’. Toen Marja Stoel en Caro Agterberg hun activiteiten in 1994 startten, was hun missie ‘de grijze plekken in de stad op te fleuren met tijdelijke kunst.’ Daarmee kregen kunstenaars een gelegenheid zich op een andere manier te profileren. Door kunst op straat te brengen, werd het publiek er mee geconfronteerd en kon er een discussie ontstaan over wat mooi en lelijk is en de vraag wat kunst nu eigenlijk is. Een discussie die overigens steeds weer terug zal komen, omdat de door KunstKop geplaatste kunstwerken, tijdelijk van aard zijn.⁴ Dit gaat niet helemaal op voor de hier beschreven Kunstbank II, want er zal altijd een set

prenten die van de bank afkomstig zijn, in het streekmuseum bewaard blijven! En de geestelijke erfenis zal men altijd terug kunnen vinden in het in het Regionaal Archief Rivierenland bewaarde archief van de Stichting KunstKop. In zoverre kan men zeggen dat de missie geslaagd is!

Noten

1. W. Veerman, Struikelkunst. Tijdelijke kunst in Tiel van de Stichting KunstKop. De kunstprojecten van Marja Stoel en Caro Agterberg van 1994 t/m 2002. Artikel in: De Nieuwe Kroniek, Jaargang 14, nr. 2, augustus 2023, pagina 4 t/m 9.
2. W. Veerman, ‘Inventaris van het werkarchief voor de verwezenlijking van het ‘project kunstwerkbank II in Tiel. 1995/1996’ door het kunstenaarscollectief ‘Het Blinkt’. Aanvulling op het archief van de Stichting KunstKop.
3. N.N. Niemand begrijpt nieuwe Tielse kunstbank. Artikel in: De Gelderlander. Cultuur. 19 oktober 1995.
4. Persbericht bij de onthulling. Geschreven door Hans van de Pol

📍 Uitnodiging voor de opening van de expositie met een reproductie van een kunstwerk door M.L. Notten (Collectie KunstKop/RAR)

EEN ZOUTKEETSTRAAT ZONDER ZOUTKEET

Het is de laatste week van oktober 2023. De motor van de bulldozer ronkt en zijn lange arm neemt grote happen uit het dak en de muren van een zeer oud pand op de wal bij de Oude Haven. Stukken baksteen, ramen en houten vloeren vormen geen partij voor dit geweld. Als de veren van een vogel in de rui vallen ze naar beneden. Het blijkt te gaan om een heel oud en karakteristiek stukje Tiel. Ik sta te kijken naar het roemloze einde van de zoutkeet, die zijn naam verleende aan de gelijknamige straat. Als je vanaf het Plein de Zoutkeetstraat inliep, kreeg je na de knik de oude zoutkeet aan je rechterhand. Deze bestond uit een hoger en lager gedeelte, beide gedekt met rode pannen. Het aantrekkelijke hoekje van Tiel bood inspiratie aan kunstenaars zoals P.A. Schipperus in 1885 en iets later aan de makers van ansichtkaarten. Door de jaren heen was het pand in grote lijnen weinig veranderd. Alleen de schoorsteen was verdwenen en de drie ramen aan de voorzijde die er in 1878 bij de verbouwing tot kantoor in waren gezet. Dit taaie stukje stadsbeeld doorstond overstromingen en de laatste oorlog, maar bleek niet bestand tegen opwinst beluste projectontwikkelaars. Ik neem u mee in de geschiedenis.

▲ Sloop van de zoutkeet, oktober 2023 (Foto auteur)

▲ Sloop van de zoutkeet, oktober 2023 (Foto auteur)

➤ De Oude Haven. Links de zoutkeet met rokende schoorsteen. Litho door P.A. Schipperus, 1885

EEN OUDE HERBERG

Aan het Plein in Tiel stond een al in 1527 genoemde herberg, genaamd De Meerminne. (huidig nummer 53, maar dit is een vernieuwd pand). Achter deze herberg, gelegen bij de stadsmuur aan de Oude Haven, bevond zich in ieder geval al in 1652 een zogenaamde 'klosbaan', waarop men het eeuwenoude klosspel kon spelen. Bij dit klossen, ook bekend als beugelen, was het de bedoeling met een lange houten lepel een zware klos door een beugel of poort te slaan. In het Nederlands Openlucht Museum te Arnhem is nog zo'n baan te zien. In de herberg hielden ook de leden van het 'Schipperen of Coornkopers Gilde' hun feestelijke bijeenkomsten. In 1759 kochten de gildebreeders de oude herberg De Meerminne aan om er hun gildehuis van te maken. Tijdens de troebelen tussen Prinsgezinden en Partriotten in de jaren tachtig van de achttiende eeuw werden de tegenstellingen binnen de Tielse bevolking en tussen de schippers onderling zo groot, dat het stadsbestuur het Gildehuis liet sluiten. Huis en klosbaan kwamen toen in particuliere handen.

In 1817 verkochten kastelein Huibert van Andel en zijn vrouw Pietertje Breijaan de oude klosbaan aan Salomon Blom die er een zoutkeet (zoutziederij) van maakte. Het doel van een zoutziederij was om met behulp van een grote zoutpan een geconcentreerde ruwe zoutoplossing via verwarmen, indampen en raffineren geschikt te maken voor consumptie. In het Tielse bedrijf stonden twee zoutpannen. In 1832 kreeg Blom een geschil met

▲ Rembrandt van Rijn (1606 - 1669), De beugelaar; links een man die met een houten lepel de zware bal speelt; ets (Rijksmuseum, Amsterdam)

H.W. van Kuijk, die in de Kleine Sociëteit naast de waterpoort woonde. Van Kuijk had last van een kolenopslagplaats achter zijn huis en van bouwactiviteiten, met name dat Blom dakdelen van zijn zoutziederij zo hoog optrok dat het uitzicht vanuit de sociëteitskamer belemmerd werd. Toen Salomon Blom in 1852 overleed kwam er een nieuwe eigenaar: IJsbrand Hendrik François Vincent Dubois. In de gemeenteverslagen van Tiel vinden we meer details over de zoutziederij. In 1853 werkten in het bedrijf drie arbeiders, die vier tot vijf gulden per week verdienden. De afzet vond voornamelijk in de regio plaats.

Twintig jaar later, in 1873, kwam de zoutkeet in handen van Gerrit Jan Koels, die in 1896 een jaren durend conflict kreeg met de gemeente Tiel. Het Zoutkeetstraatje tussen zijn zoutkeet en de pakhuisen met kantoren aan de andere kant beschouwde hij als zijn eigendom en daarom had hij volgens zijn mening recht om er leidingen te leggen en het straatje met een hek af te sluiten. De gemeente zag het echter als openbare weg en de burgemeester liet het hek verwijderen. Met name tijdens de kermis, wanneer het Plein daartoe aan weerszijden met palen afgesloten was, moest men met een kar via het Zoutkeetstraatje richting Varkensmarkt of andersom richting Plein kunnen rijden. Uiteindelijk won de gemeente de strijd. Als reclame voor zijn zout liet Koels regelmatig advertenties in de Tielsche Courant plaatsen en vermeldde daarin ook de naam van zijn onderneming: 'De Voorzorg'. Bijna veertig jaar bleef hij zout raffineren. December 1912 verschenen er advertenties in de kranten waarin de gebroeders Heuff, eigenaren van de koffiebranderij en theehandel in de Voorstad, zich aanprijzen om zout te leveren wegens de voorgenomen opheffing van de firma Koels. Op 29 oktober 1917 overleed Gerrit Jan Koels plotseling. Hij liet f 1000,- na aan de diaconie van de Nederlands Hervormde Gemeente en aan dezelfde kerk zijn woonhuis op de wal in de knik van de Zoutkeetstraat als woning voor de oudste dominee. De zoutverwerking in Tiel zou niet meer worden opgepakt. Door de zoutvondst bij Boekelo en de vanaf 1918 moderne verwerking door de Koninklijke Nederlandse Zoutindustrie legden steeds meer kleine zoutziederijen het loodje.

DE WAAL BEDREIGT DE KEET

De zoutkeet lag direct aan de stadswal bij de Oude Haven en vormde een zwakke schakel in de verdediging tegen het water, zodat het gebouw bij hoogwater nogal eens gevaar liep. In 1861 was koning Willem III in Tiel komen kijken naar het hoge water en hij ging ook naar de Havendijk “om de verwoesting door ijs en water aan de zoutkeet aangerigt, in oogenschouw te nemen. Vervolgens heeft ZM ook de voorzijde dezer fabriek bezigtigd alsmede de daar aangebrachte waterkeeringswerken” (Tielsche Courant 7 februari 1861). Het was een ware strijd geweest daar het water te keren. Na deze gevaarlijke toestand besloot de gemeente Tiel nog datzelfde jaar tot het maken van een stevigere waterkering en het aanleggen van een Nieuwe Haven. De monding van de Oude Haven werd toen afgesloten.

NA DE SLOOP

Pogingen van de Oudheidkamer en Waardevol Tiel om de zoutkeet op de gemeentelijke monumentenlijst te krijgen mislukten. Voor de trieste restanten staat een groot bouwboard met daarop een ‘artists impression’ van de beoogde nieuwbouw.

▲ De zoutkeet op een Ansichtkaart, ca. 1908 (Collectie Smit/Kers)

Het gedeelte waarin het raffinageproces plaats vond is gesloopt en dus verdwenen. Het nieuwe gebouw krijgt appartementen en sluit qua vorm aan bij het oude pand. Maar had daar dan weer rode pannen opgelegd. Wat rest van de originele bebouwing is het linker, hogere gedeelte. Een schamele herinnering aan een oud stukje Tiels industrieel verleden. Een Zoutkeetstraat zonder zoutkeet, het blijft schuren.

Bronnen

- H. van Heiningen, Wat is een naam 8: De Meerminne; in: De Tielenaar 29 juli 2016
- Vereniging Oudheidkamer voor Tiel: Kalendarium, op de datum 11 augustus 1832
- Tielsche Courant
- RAR toegang 0006; geen nummer: Verzoekschriften van J.W. Blom eigenaar van de zoutkeet met betrekking tot bouwkundige verbeteringen .....1821 – 1839
- RAR toegang 0007; inventarisnummer. 2660: Stukken betreffende proces van G.J. Koels tegen de gemeente Tiel in zake zijn bezwaar tegen het op de Legger plaatsen van weg- en voetpaden van het Zoutkeetstraatje
- RAR toegang 0007; inventarisnummer. 4331: stukken betreffende het maken van een waterkering vóór en een Nieuwe Haven, onmiddellijk boven de stad Tiel; het doen van pogingen om de oprit naar de stad flauwer te maken en het verzoek een scheepshelling in de Nieuwe Haven aan te leggen
- RAR toegang 0007; inventarisnummer 8272: bouw kantoor bij de zoutkeet (tekening), 1878

▲ Bouwboard voor de nieuwbouw op de plaats van de oude zoutkeet (Foto auteur)

TIELSE WAPENFEITEN DOOR FREDERIK HENDRIK VAN VOORST

In Nijmegen woonde in het begin van de achttiende eeuw een jonker Frederik Hendrik van Voorst (FH), lid van een laag-adellijke familie (1663-1737). Hij was vaandrig en hield zich bezig met het snijden uit papier of perkament van religieuze en heraldische voorstellingen voor stadsbesturen en echtparen. Er is een prachtig stuk voor de Gedeputeerde Staten van het Kwartier van Nijmegen, een gedeeld wapen en daarachter allerlei

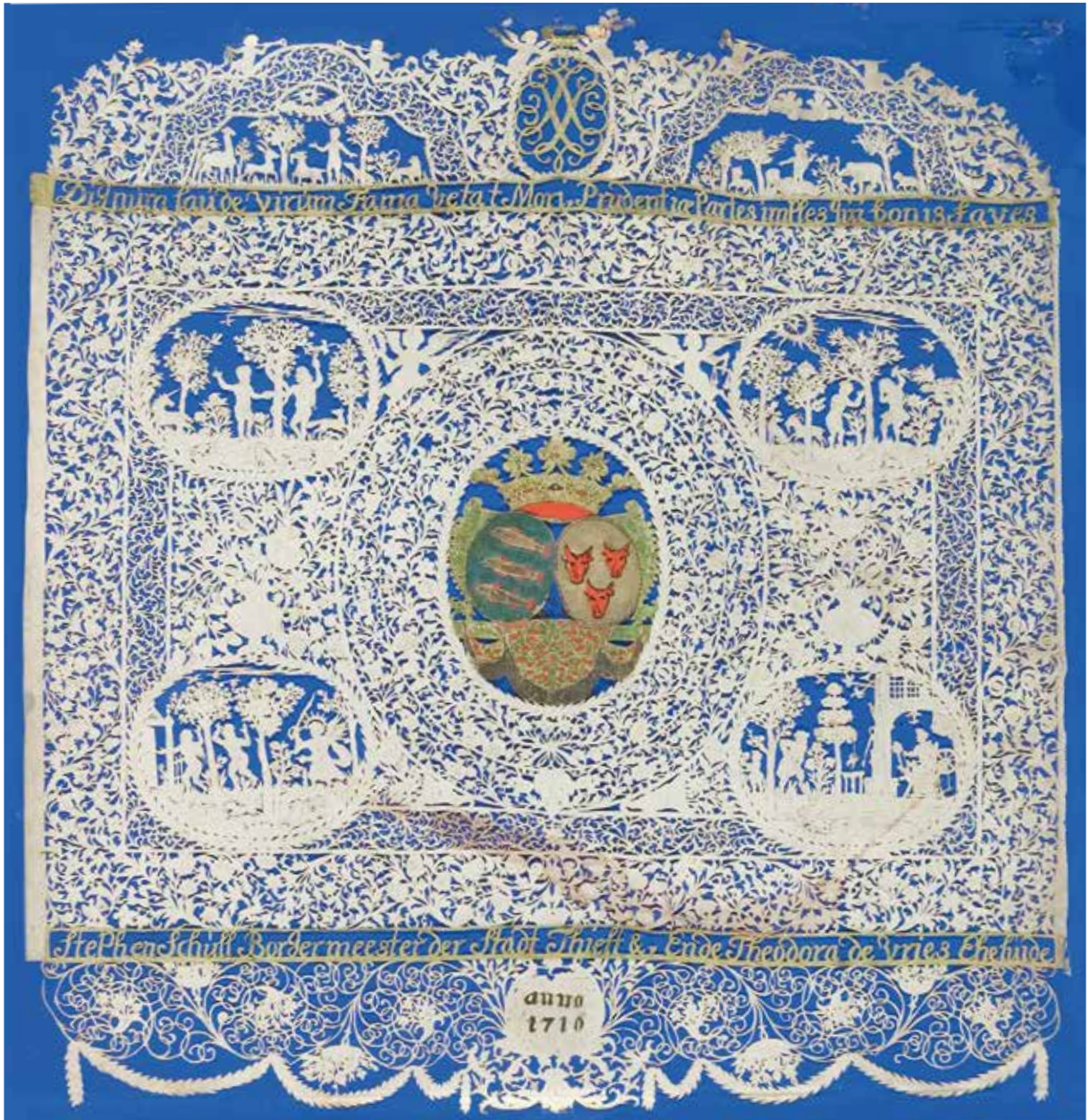
militaire attributen. Verder de wapens van drie baronnen, twee burgemeesters en een schepen van de steden Nijmegen, Tiel en Bommel. Voor Tiel (steeds als Tielt gespeld) Christiaan Reinoud baron van Wijhe heer tot Hulle (die woonde in Avezaath) en burgemeester Arnoldus van den Steen. Alle wapens zijn rijkelijk van bladgoud voorzien en hebben een rode achtergrond. De adellijke wapens hebben schildhouders, de burgerlijke wapens alleen acanthusbladeren als versiering. Het stuk (36 x 41 cm) heeft FH midden onderin gesigneerd met 'sculpsit 1716' en zijn ongekleurd adellijk familiewapen (drie kepers), een helmteken met twee buffelhoorns en griffoenen als schildhouders. In de negentiende eeuw heeft een Oostenrijkse diplomaat dit werk gekocht, waardoor het tegenwoordig in het Landesmuseum van Linz wordt bewaard. Wat was de aanleiding voor FH?

Het Kwartier van Nijmegen heeft hem als vaandrig in 1715 f300 pensioengeld gegund en de stad Tiel deed er voor de 'gewesene vaendeldrager' nog f100 jaarlijks bovenop (Magistraatsresolutie 30.11.1715). In die tijd getuigde het in hogere kringen van goede smaak om loftuitingen in het Latijn te gebruiken; Van Voorst verwerkte twee spreuken in dit stuk: *Illustrissimis Tetrachiae Neomagensis atlantibus gradem concordiae famam peperit*, vrij vertaald, het vermaarde bestuur van het Nijmeegs Kwartier is beroemd door zijn eensgezindheid. En *'Rectae faciendone minem timeas'*: doe recht en vrees niet. Het werk kan dus als een bewijs van erkentelijkheid bedoeld zijn geweest.

▲ Wapensijnsel voor Gedeputeerde Staten van het Kwartier van Nijmegen uit 1716. Perkament (Collectie en foto Oberösterreichs Landesmuseum te Linz. Inv.nr. G 1529)

▲ Wapensnijsel voor Tielaar Steven Schull en zijn vrouw Theodora de Vries. 1710. Perkament (Collectie en foto Museum Valkhof Nijmegen)

In datzelfde jaar sneed FH voor Steven Schull (1658-<1724), wijnkoper en burgemeester van Tiel en Theodora de Vries (?->1724), 'Eheluide', getrouwd in 1685, een stuk (43 x 33 cm). De alliantiewapens dragen respectievelijk drie vissen en drie ossenkoppen. Steven was alleen in 1710

en 1711 burgemeester, maar hechtte eraan dat die titel in het snijwerk vermeld werd. De Latijnse tekst luidt; "Dignum laude virum fama vetat mori. Prudentiae partes implet qui bonis faves" (De faam verhindert dat mannen die lof verdienen, sterven. Voorzichtigheid bevordert het

goede). Interessant zijn de medaillons met het paradijsverhaal. Ze tonen Adam en Eva in het Paradijs, Adam en Eva die ondanks het verbod een vrucht hebben geplukt van de boom van de kennis van goed en kwaad, Adam en Eva die uit het Paradijs worden verjaagd en tot slot Adam en Eva die hun straf voor de overtreding ondergaan: Adam moet werken 'in het zweet zijns aanschijns' en Eva zal kinderen baren met pijn. Het laatste heeft Van Voorst mild uitgedrukt: Eva zit te spinnen (collectie Museum Valkhof Nijmegen)

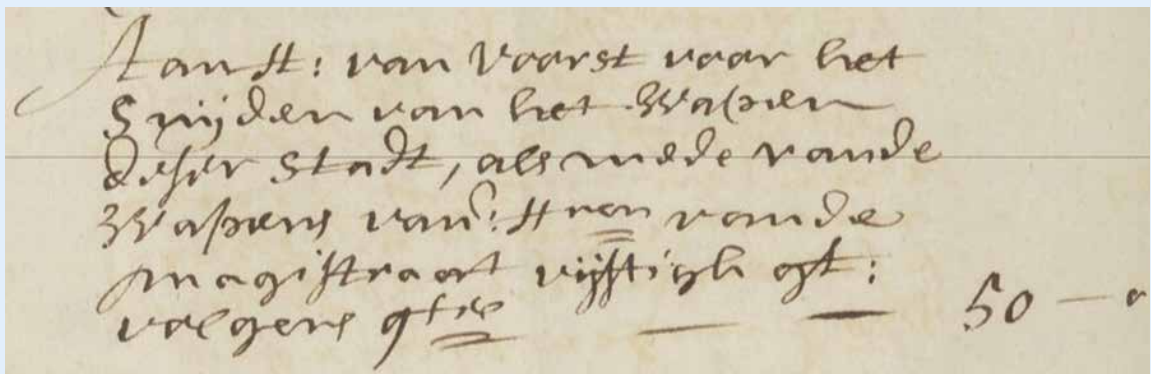
In 1721 sneed FH voor de stadsbestuurders van Nijmegen grote wapenkaarten en ontving daarvoor tweemaal f175 en eenmaal f150. Het Tielse bestuur wilde

niet achterblijven en bestelde ook zo'n stuk. Het is voor 'De WelEdle Grootachtbare Heeren, Heeren Borgermeesteren, Scheepenen en Secretarius der Stadt Tiel' en werd afgeleverd in 1722 (70 x 50 cm, collectie Regionaal Archief Rivierenland). In 1983 liet de toenmalige burgemeester Mr. J. Pop mij het imposante stuk zien, dat hing boven de schouw in zijn werkkamer. In 1986 werd het uitgeleend voor de Van Voorst tentoonstelling in Nijmegen. In het midden de Hollandse Maagd en Vrouwe Justitia, het stadswapen, dat net als dat van Nijmegen een tweekoppige adelaar met de keizerskroon van het Heilige Roomse Rijk voorstelt. De volgende heren zijn met hun familiewapens afgebeeld: links Gerard Verkerk, Gerard van Altena,

📍 Inschrijving van het huwelijk te Tiel van de vervaardiger van het Tielse wapensijnsel.

'Den Hoogwelgeboren Heer Freedrijck Hendrick Baron van Voorst van Doornweert met De Hoogwelgeb(oren) Freule Margarita Baronesse van Beijnhem. Freule van Tuijl en van den Boll tot den Appelenborg. Ondertrouwt den 15 Aug(ustus). Getrouwd in hujs den (Heeste Didam) den 3 sept(ember)' (Trouwboek Hervormd Tiel 1732. Inventaris nummer 0010/237. Post 143. Collectie RAR)

📍 Registratie van de betaalde kosten voor het wapensijnsel door het Stadsbestuur in de jaarrekening van 1722.

'Aan H(eer) van Vortst voor het snijden van het wapen deser stadt, alsmede van de wapens van(de) H(e)ren van de magistraat vijftich g(u)(den) volgens q(ui)t(an)tie, 50-0-0' (Stadsrekening Tiel 1722. Inv.nr. 373/295. Collectie RAR)

Wapensnijsel voor het stadsbestuur van Tiel. 1722. Perkamant (Collectie en foto RAR)

Cornelis Ph van Lith de Jeude, Joh Baron van Welderen; rechts H.A. Baron van Braeckel, Arnt van den Steen, Henr. van Lidt de Jeude, Wolter Nicolaes ten Hove. En in het midden onderaan Adriaen Cock en Alb. J. van Lidt de Jeude Se[cretaris]. Naast Justitia zijn ook de andere zes deugden afgebeeld. Daarvoor ontving hij f50, aanzienlijk minder dan wat hij in Nijmegen had verdiend (Magistraatresolutie 295). Maar ja, hij had ook hetzelfde patroon gebruikt als één van de Nijmeegse stukken. Het zou aardig zijn om te weten hoe zo'n bedrag tot stand kwam, als offerte van de kunstenaar of in een overleg met de opdrachtgevers. Nog eenmaal kwam FH naar Tiel om in 1732, als weduwnaar, te trouwen met Margerita, baronesse van Beynhem, freule

van Tuyl en van den Boll tot den Appelenborg. Hij noemt zichzelf dan baron van Voorst van Doornweert (kerkelijk trouwboek Tiel). Er werd een overeenkomst opgesteld, die de echtelieden het vruchtgebruik van beider bezittingen toestond (Rijksarchief Arnhem, Reg. Test. Nederbetuwe 1733, nr 273, 274). Ze vestigden zich te Didam, samen met de Tielse gediensstige Dersken Jacobs.

Wapenkaarten voor bestuurlijke colleges en 'edele en aansienlijke geslachten' zijn tot eind achttiende eeuw in de Republiek wel meer gemaakt, als gravure en ook ingekleurd. En zo komen we terug bij de familie Schull, die verschillende burgemeesters leverden (maar niet in 1722).

Onlangs maakte het Regionaal Archief Rivierenland bekend dat vier boekjes met de geslacht-lijst van de familie Schull gedigitaliseerd zijn en op internet te raadplegen. Daaruit vermeld ik de volgende heraldische details:

De Tielse tekenaar Roeland van Eijnden kreeg van een kleinzoon van het echtpaar Steven en Theodora Schull, Peter Adriaan Schull, de opdracht om in de "Geslacht-lijst der familie Schull" familiewapens te tekenen en in te kleuren (1779). De schilder voegde bij de namen van diverse aangetrouwde families 168 losse wapens. Dat zegt wat over de heraldische kennis; Peter Adriaan was dan ook secretaris van de Ridderschap van het Kwartier van Nijmegen! De kleuren zijn prachtig bewaard gebleven. Eén pagina met acht kwartieren is meer uitgebreid, bovenaan Peter Adriaans vader, burgemeester Peter Schull (zoon van Steven en Theodora, daaronder) en moeder Johanna Cornelia van Eck. Het is duidelijk in een latere stijl versierd dan die waarin FH werkte, namelijk de Rococo stijl, met asymmetrische, schelpachtige vormen, rocailles. Aardig is om in de opgenomen financiële verantwoording te lezen dat alle wapens per stuk

Titelpagina uit de geslachtslijst van de Tielse familie Schull, met de door kunstenaar Roeland van Eynden ingekleurde familiewapens (Handschriftencollectie en foto RAR)

hun prijs hadden; voor het geheel kreeg Van Eijnden f36. Opdrachten van particulieren staan, anders dan die van overheden, meestal niet geregistreerd. Daarmee is dit een bijzonder document!¹ Steven Schull zal aan FH voor het geleverde snijwerk een bedrag in dezelfde orde van grootte betaald hebben.

Daarmee is alles wel gezegd over de relatie tussen Frederik Hendrik van Voorst en de stad Tiel. Maar hij is ook in andere steden actief geweest, o.a. Leiden en Goes. Dat het nauw kwam bij heraldische gegevens, doet een wapenstuk vermoeden dat hij maakte voor een ver familielid. Er zaten diverse fouten in de 32 familiewapens die tot acht generaties terug reikten in de vaderlijke en moederlijke lijnen; maar of FH zelf al dat onderzoek heeft moeten doen, valt te betwijfelen. In ieder geval heeft hij het stuk opnieuw gemaakt en beide zijn bewaard gebleven. In zijn latere werk heeft hij zich toegelegd op voorstellingen van verhalen uit de antieke mythologie; hij gebruikte gravures, die op de markt waren als voorbeelden.

Dank aan Wim Veerman, die mij stimuleerde dit artikel te schrijven. Hij signaleerde als streekarchivaris lekkageschade aan de Tielse wapenkaart in de burgemeesterskamer, regelde restauratie en herplaatsing in het streekarchief. Ook zorgde hij voor de fraaie opname.

Bronnen

- Ad J. de Jong, 'Twee wapensnijsels uit 1732 van Frederik Hendrik van Voorst'. *Blazoens* 9 (2023), 107-111
- J. Kers, 'Van Evert tot David Hendrik Schull (1539-1821)'. *De Drie Steden* 24 (2003), 31-35
- Regionaal Archief Rivierenland, Website, 'Geslagt-lijst der familie Schull'
- Joke en Jan Peter Verhave, 'Konststukken van snijden. Snij- en knipkunst van Frederik Hendrik van Voorst'. *Antiek* 20 (1986), 449-463
- Jan Peter Verhave, 'Adellijke Snit, snijwerk van Frederik Hendrik van Voorst'. In: *Het Scherp van de Snede*, Uitgeverij Waanders, Zwolle, 2023, 48-65

Noot

1. Website Regionaal archief Rivierenland. Geslagt-lijst der familie Schull.

VAN BRAMENPARADIJS TOT HISTORISCHE BEGRAAFPLAATS

Op 9 september 2023 was het 25 jaar geleden dat de stichting Ter Navolging Tiel, toen 'Stichting tot instandhouding van historische begraafplaatsen in Tiel en omstreken' geheten, werd opgericht. Dat heugelijke feit werd gevierd in de Raadzaal waar zich op 8 september een tachtigtal personen verzamelde om te luisteren naar een aantal korte inleidingen en te kijken naar filmbeelden van de hand van Jan Bouwhuis. Niet alleen wordt vanuit een drone van bovenaf een blik op de begraafplaats gegund, ook is er een reportage van het herstel van het grote graf van de familie Van Lidth de Jeude. Half oktober hebben al meer dan 100.000 bezoekers aan You Tube deze beelden gezien!

Aan het eind van de bijeenkomst overhandigde een nazaat van Joh. Did. van Leeuwen, de grondlegger van Ter Navolging, een aantal afbeeldingen. Daaronder een silhouet-portret van Van Leeuwen uit 1798, voorzien van een spotgedicht.

Het motto van de bijeenkomst was 'Van bramenparadijs tot historische begraafplaats'. Na afloop werd een bezoek gebracht aan Ter Navolging waar iedereen er kennis van kon nemen dat het bramenparadijs van toen in de afgelopen kwart eeuw inderdaad is omgevormd tot een prachtige en goed onderhouden historische begraafplaats.

Wie meer wil weten over dit artikel: via deze QR codes bereikt u de filmpjes van de dronebeelden en een reportage van het herstel van het grote graf van de familie Van Lidth de Jeude.

Met dank aan:
- Jan Bouwhuis

▲ Nazaten van de stichter Joh. Did. van Leeuwen van Ter Navolging overhandigen enkele portretten aan de voorzitter van de stichting, Christa Tydeman (midden in het groen), daaronder een uniek silhouet portret van hem uit 1798 (Foto Emile Smit)

NIEUWS REGIONAAL ARCHIEF

RIVIERENLAND

ARCHIEF HERVORMDE GEMEENTE DRUMPT GEÏNVENTARISEERD

Het archief van de Hervormde Gemeente Drumpt had een eenvoudige toegang en een aanvulling zonder toegang. Nu zijn deze twee archiefdelen samen toegankelijk gemaakt in een nieuwe inventaris. De inventaris is te vinden onder toegangsnummer 0114. De stukken dateren uit de periode 1645-1985.

Achteraan het archief stonden enkele curieuze stukken, die niet tot het kerkarchief behoorden, maar er wel verband mee hielden. Het ging om een aantal archiefstukken én kledingstukken van een negentiende-eeuwse timmerman, Albertus Roelofs. Deze timmerman werd geboren in Well in 1816 en heeft als opzichter gewerkt bij de bouw van de Hervormde kerk van Drumpt in 1860. In 2004 werd bij de reparatie van de kerk tussen het dakbeschot een pakket gevonden met kleding en papieren. Over deze vondst heeft Wim Veerman eerder al eens een artikel geschreven.

ARCHIEF STICHTING OPBOUWERK MIGRANTEN 1978-1995 TOEGANKELIJK

Van 1987-1995 was de Stichting Opbouwwerk Migranten actief in Tiel. Aan deze stichting ging een geschiedenis vooraf. In 1974 werd de Stichting Buitenlandse Werknemers (SBW) in Tiel opgericht. Deze organisatie was aanvankelijk gelieerd aan de Stichting Buitenlandse Werknemers Midden-Nederland. Tiel was een van de concentratiegemeenten, net als Utrecht, Veenendaal, Zeist en Culemborg. De stichting had 6 werkgroepen. In 1983 begon de herstructurering van SBW Midden Nederland, omdat er vanuit het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur de eis kwam dat migranten zichzelf moesten gaan organiseren. De Stichting Buiten-

landse Werknemers Midden Nederland zou een meer begeleidende functie krijgen.

Tussen 1984 en 1987 ging de SBW verder als 'Ondersteuningsgroep', vooral voor de Marokkaanse inwoners, omdat zij zich nog niet hadden georganiseerd. Toen dat eenmaal wel het geval was, hield de Stichting Buitenlandse Werknemers Midden Nederland in Tiel ook op met haar oude activiteiten. In 1987 werd de ondersteuningsgroep omgedoopt tot Stichting Opbouwwerk Migranten Tiel (SOMT). Het archief bevat ook stukken van de voorlopers van het SOMT maar de meeste stukken dateren uit de periode van het SOMT.

In 1995 werd het SOMT samen met de Stichting Samenlevingsopbouw en de Stichting Welzijn Ouderen gefuseerd tot de stichting 'Mozaïek'.

SERIE VLOGS OVER TWEDE WERELDOORLOG

In 2023 hebben we een viertal vlogs gemaakt over de Tweede Wereldoorlog. Een van die verhalen gaat over Cees van Lidth de Jeude uit Tiel. Hij is beroepsmilitair als de Tweede Wereldoorlog uitbreekt en brengt een groot deel van die oorlog door in krijgsgevangenschap. Op basis van stukken uit het familiearchief, waaronder heel veel van zijn brieven, konden we zijn verhaal vertellen. Zijn zoon vertelde ons dat Cees zelf nooit heeft willen praten over deze traumatische periode in zijn leven. Een ander vlog gaat over de evacuatie van het Tielse ziekenhuis Bethesda naar landgoed Mariënwaerd eind 1944. Het dagboek van leerling-verpleegster Joke Seckel (later Rijnders), dat zij bijhield van september 1944 tot juli 1945, vormde hiervoor de basis. De twee andere verhalen gaan over de evacuaties van de inwoners van de neder Betuwe en de hulpacties direct na de Tweede Wereldoorlog voor de Bommelerwaard.

BOEKBESPREKINGEN

P. van der Schaaf, P. Schipper en E. Smit, *Ontdek Monumentenstad Tiel*. Tiel 2023. 80 pagina's. Rijk geïllustreerd. ISBN 978-90-832485-3-0. Te koop o.a. bij Boekhandel Arentsen & Tomey en het Flipje- en Streekmuseum te Tiel. Prijs € 5,-

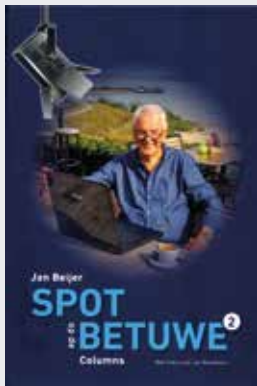
Ter gelegenheid van Open Monumentendag heeft de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken een handzaam boekje uitgegeven onder de titel *Ontdek Monumentenstad Tiel*. Met dat boek in de hand kan ieder door de stad lopen en ontdekken, hoeveel moois er bewaard is gebleven en hoeveel er ook in de tijd van de wederopbouw na 1945 aan mooie panden is gebouwd. De omslag bevat aan de voor- en achterkant plattegronden van de binnenstad met daarop een wandelroute aangegeven en genummerde monumentale panden die tijdens Open Monumentendag extra aandacht kregen. Achterin is een uitgebreide verklaring opgenomen van de bij de beschrijvingen voorkomende niet alledaagse begrippen. Al zijn de meeste afbeeldingen vervaardigd door Jan Bouwhuis, ook het gebruik van illustraties uit andere bronnen is keurig verantwoord. Kortom een handig boekje om zelf eens een historische stadswandeling te maken of vrienden en kennissen in de oude stad Tiel rond te leiden.

A.C. Lazet en F.W. Lennings, *Twee oorlogsdagboeken. Aartje & Freek*. Dagboeken van twee verliefde mensen tijdens de bezetting in de Tweede Wereldoorlog. Z.p. 2023. 188 pagina's. Illustraties. Achterin verklaring van bijzondere begrippen en naamlijst. ISBN nr. 978-94-64804-614. Particuliere uitgave. Het boek is voor € 23,96 te bestellen via: www.bravenewbooks.nl/site/?r=userwebsite/index&id=fredlennings/bookdetails/329468

Een bijzonder en fraai boek, waarvan de inhoud is gebaseerd op de originele dagboeken van de Tielse Aartje Lazet en de Haarlemse Freek Lennings, door hen bijgehouden in de oorlogsjaren 1944 en 1945. In 1943 leerde de Tielse Aartje de Haarlemse jongen Freek kennen. Hij liep stage op de fabriek van Verdugt. Zij kregen verkering, maar na zijn stage keerde hij terug naar Haarlem. Uiteraard bleven ze elkaar schrijven, maar bijzonder is, dat ze in het laatste oorlogsjaar 1944-1945 ook beiden een dagboek bijhielden. Deze zijn later door hun kleindochter uitgetypt. Vervolgens werd door de nazaten besloten het als boek uit te geven. Bijzonder fraai is de vormgeving. De dagboeknotities zijn op datum naast elkaar afgedrukt, zodat de Tielse en Haarlemse gebeurtenissen goed overzien kunnen worden. Het is daardoor een bijzondere bronnenpublicatie geworden. Voor Tiel is het van belang, omdat Aartje bijna visueel en gedetailleerd weergeeft wat er dagelijks gebeurde. Daardoor vormen de gebeurtenissen een aanvulling op hetgeen uit andere bronnen bekend was. Een bijzonder mooie bron voor de oorlogsgeschiedenis van Tiel.

Jan Beijer, Spot op de Betuwe. Columns. Tiel 2023. Deel 2. 96 pagina's. ISBN 978-90-832485-4-7. Te koop o.a. bij Boekhandel Arentsen & Tomey te Tiel. Prijs € 9,95

Bijna elke Tielenaar kent wel de columns die Jan Beijer wekelijks schrijft in Het Kontakt Tiel. Daarin beschrijft hij meestal humoristisch en vaak ook wel kritisch, wat hem aan dagelijkse gebeurtenissen in Tiel en omgeving die week was opgevallen. Het is het tweede deel met de titel 'Spot op de Betuwe' en is een vervolg op het in 2021 uitgegeven deel, dat toen een bloemlezing bevatte van de ruim 400 columns die hij had geschreven. Ook dit nieuwe deel bevat een bloemlezing van zijn vaak hilarische visie op kleine, soms persoonlijke- en lokale gebeurtenissen. Ze omvatten de periode maart 2020 t/m oktober 2023. Deze periode roept veel herinneringen op waarin onder andere corona een rol speelde, de activiteiten of juist niet-activiteiten van de AVRI herkenbaar worden weergegeven en het weinig meelevende handelen van de lokale handhavers aan de kaak wordt gesteld. Knap is dat hij de voor de bewoners soms irritante gebeurtenissen weet weer te geven op een wijze die de lezer doet glimlachen. Daarnaast zijn de verhaaltjes rijk voorzien van mooie foto's die door stadsfotograaf Jan Bouwhuis zijn vervaardigd. Kortom een boekje dat elke Tielenaar in zijn bezit moet hebben om de donkere dagen aan het eind van het jaar relaxed door te komen!

D. van Doesburg en M. Verbeek, Drumptenaren! Stichting Corsowagen Drumpt 60 jaar. 1963-2023. [Tiel] 2023. 156 pagina's. A-4 formaat. Rijk geïllustreerd met kleurenfoto's. Prijs € 10,- Niet in de boekhandel, maar voor zover de voorraad strekt te koop in de corsohal aan de Bulkweg nr. 5.

Het door de Drumptse Corsoclub zelf uitgegeven jubileumboek is, met de beschrijving van zestig jaar corsowerk, ook een eerbetoon aan de vele vrijwilligers die in die jaren de wagens hebben gerealiseerd. In het boek kan men vanaf 1964, toen men voor de eerste keer met de wagen 'Het Weerhuisje' meedeed tot het laatste gehouden corso waarin de jeugdwapen in de prijzen viel, de spectaculaire groei van de ontwerpen aan de hand van de vele foto's volgen. De honderden prachtige foto's werden gemaakt door Jan Bouwhuis en Dolf van Dulmen. Chronologisch worden al de in de loop der jaren vervaardigde wagens besproken. De auteurs hebben daarnaast diverse vrijwillige medewerkers, als ontwerpers, lassers, plakkers en niet te vergeten de keukenploeg en nog vele andere betrokken personen geïnterviewd en hun verhalen onder de kop "Op de steiger met..." gepubliceerd. Om daarmee ook "de mens op, in, voor en achter de wagens", jong en oud, met hun ervaringen bij de bouw aan het woord te laten. Voorin is nog een tijdslijn vanaf 2003 opgenomen, waarin hoogtepunten uit die jaren worden vermeld. Kortom een must voor de corsoliefhebber en zeker voor de rechtgeaarde Drumptenaar!

TWEE REDACTIELEDEN VERTREKKEN!

Van links naar rechts: Wim Veerman, Peter Schipper, Pierre van der Schaaf en Bert Leenders
(Foto Tineke Schipper)

Zo kleurden wij hier bijna tien jaar geleden pagina 2 van De Nieuwe Kroniek. Het was het eerste nummer met deze nieuwe redactie en het eerste nummer waarin Marie Jan Ousems uit Varik (emjee) het blad een nieuwe vorm gaf. In verband met persoonlijke omstandigheden verliet Bert Leenders vijf jaar geleden de redactie.

En nu stappen ook Peter Schipper en Pierre van der Schaaf er per januari 2024 uit. Ze willen hun aandacht gaan richten op andere zaken, maar blijven wel bereid zo nu en dan een artikel te schrijven. Het is na tien jaar intense- en prettige samenwerking met de andere leden der redactie best een verlies te noemen want hun inbreng zal node gemist worden. Beide heren waren experts op het redactionele vlak. Mild konden ze attenderen op soms vreemde zinsbouw, verkeerd geplaatste punten, aanhalingstekens en komma's in de ingebrachte bijdragen. Daarnaast hadden zij hun eigen specialiteit. Peter als conservator van het Flipje en Streekmuseum met kunsthistorische artikelen en cultuurhistorisch nieuws en Pierre als oud-directeur van de Tielse muziekschool over muziekhistorie en de laatste jaren de geschiedenis van joods Tiel en van historische begraafplaatsen. Ze zullen gemist worden bij het redactieoverleg. Niet alleen door hun ervaring, maar ook door hun persoonlijkheid. Peter met zijn soms wat jongensachtige humor en Pierre eveneens met zijn humor en zijn soms kritische benadering. Intussen is er al een nieuw redactielid op komst. Dat is fijn, maar we zullen de beide heren zeker gaan missen!

Gelukkig hebben we de foto nog. In tien jaar zijn ze weinig veranderd.

Wim Veerman

VERENIGING OUDHEIDKAMER VOOR TIEL EN OMSTREKEN

De Nieuwe Kroniek is een uitgave van de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken. De Oudheidkamer is opgericht in 1901 en houdt zich bezig met het verleden van Tiel en het Rivierenland en de relatie daarvan met het heden. De vereniging deelt haar kennis over het cultureel erfgoed van stad en regio met beleidsmakers en andere belanghebbenden en volgt kritisch ontwikkelingen die het erfgoed kunnen aantasten. De vereniging stimuleert initiatieven die het aandachtsterrein van de vereniging raken. De programmacommissie biedt de leden van de vereniging ieder jaar een uitgebreid lezingen- en excursieprogramma. Naast stad- en streekgebonden onderwerpen krijgen ook meer algemene onderwerpen op cultuurhistorisch gebied aandacht.

De vereniging kent de volgende werkgroepen:

ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP BATO

Waakt over de bodemschatten en zorgt voor het documenteren en toegankelijk maken van waardevolle bodemschatten.

Contact: Toine Bäcker.

E: bato@oudheidkamer-tiel.nl

HISTORISCHE WERKGROEP TIEL

Verzorgt publicaties over streekgebonden historische onderwerpen en legt het heden en verleden vast in beeld en geluid.

Contact: Beatrijs van Dijk

E: bvdijk@rarivierenland.nl

COMMISSIE ERFGOED

Waakt over de talrijke monumenten en ander cultureel erfgoed in Tiel en de regio.

Contact: Ben van Hoogdalem

E: ben.vanhoogdalem@bmn.nl

PROGRAMMACOMMISSIE

Stelt het Jaarprogramma van de vereniging samen.

Contact: Angèle Roeffen

E: programmacommissie@oudheidkamer-tiel.nl

WERKGROEP BEELD EN GELUID

Contact: Jan Bouwhuis

E: info@fotobouwhuis.nl

BESTUUR

Contactadres bestuur

M.J. (Martin) van der Mark, voorzitter

E.J.Th.A.M.A. (Emile) Smit, secretaris

J.C. (Hans) Oosterman, penningmeester

G.N. (Ben) van Hoogdalem

Mevr. M.M. (Ria) Kragten-van der Mark

D. (David) Lutje Hulsik

P.R.M. (Paul) van der Ven

E: secretaris@oudheidkamer-tiel.nl

Het lidmaatschap voor het jaar 2022 bedraagt

€ 20 bij automatische incasso of € 22,50 bij handmatige betaling op rekeningnummer NL95INGB0004240023.

Uitgebreide informatie over de vereniging, de werkgroepen, het jaarprogramma, de uitgegeven en nog voorradige boeken, de eerder verschenen nummers van de Nieuwe Kroniek en nog veel meer vindt u op de website van de vereniging: www.oudheidkamer-tiel.nl

REDACTIE DE NIEUWE KRONIEK

Beatrijs van Dijk, Ria Kragten, Pierre van der Schaaf,

Peter Schipper, Wim Veerman en Bob Willemsen.

Contact: nieuwekroniek@oudheidkamer-tiel.nl

Filmmateriaal: Jan Bouwhuis

Realisatie: emjee | vormgevers, Varik

Leden van de Oudheidkamer ontvangen de Nieuwe Kroniek gratis. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij boekhandel Arentsen en Tomey.

De redactie heeft getracht de rechten betreffende foto's, afbeeldingen, teksten e.d. van derden, gebruikt in De Nieuwe Kroniek, te achterhalen. Indien personen of instanties van mening zijn dat hun rechten niet voldoende zijn gerespecteerd, dan kunnen zij daarover contact opnemen met de redactie.

Meningen of feiten, weergegeven in de bijdragen aan dit blad vallen onder de verantwoordelijkheid van de betreffende auteur. Redactie en uitgever zijn hiervoor niet aansprakelijk.

Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken

Op 22 augustus wordt in een gehuurde schuur achter een boerderij in Tiel een clandestiene alcohol-stokerij opgerold. Hoewel de geur van de stokerij tot ver in de omtrek te ruiken was, verklaarden omwonenden niets van de alcohol-stokerij te hebben gemerkt (Kalendarium)

In Den Haag wordt op 18 april gedemonstreerd voor de legalisatie van zeezender Radio Veronica. Het gestrande zendschip wordt diezelfde dag vlotgetrokken en teruggesleept naar internationale wateren (Wikipedia)

De olieboycot zorgt in Nederland voor het instellen van de eerste autoloze zondag. Het Tielse veerbedrijf heeft een forse strop. Er worden 29.000 auto's minder overgezet. Wat veel mensen niet weten is dat de oliemaatschappijen de levering bepalen en niet de olieproducerende landen. Nog nooit lag er zoveel olie opgeslagen in Europa als juist tijdens de boycot (Nationaal Archief/Kalendarium)

Na diverse ludieke acties waarbij o.a. officieren expres om de drie meter door dienstplichtigen werden gegroet, zodat de eersten constant aan het teruggroeten waren, werd de groetplicht voor militairen op 1 augustus afgeschaft (Wikipedia)

Op 4 april werd het World Trade Center in New York geopend. We herinneren ons vooral de gebeurtenissen op 11 september 2001 (Wikipedia)

1973

Wat Kan kan, kan Kan alleen. Voor het eerst komt Wim Kan met zijn oudejaarsconference op TV. Met 8,8 scoort hij hiermee de hoogste waardering aller tijden (Canonvannederland.nl)

Op 15 september wordt het verbouwde verpleeghuis Walstede door burgemeester Van Uitert geopend (Kalendarium)

Het eerste in Nederland gelegaliseerde naaktstrand wordt op 27 april geopend. Niet iedereen was daar blij mee, hoewel een aantal bezoekers verklaarde 'van top tot teen' genoten te hebben (Regionaal Archief Alkmaar)

Op 3 april vond het allereerste mobiele telefoongesprek ooit plaats. Het apparaat, de Motorola DynaTAC 8000X woog meer dan een kilo en had het formaat van een baksteen. Na 10 jaar waren de eerste exemplaren voor de consument beschikbaar voor een prijs van nu bijna 9000 euro, toen 19.800 gulden. Het hoogste bod anno 2023 ligt op 101.171 euro. Verzamelaars, grijp uw kans! (manners.nl)